

Ο μεγάλος ευεργέτης Γεώργιος Ζαρίφης (1807–1884)

Του **Νικόλαου Ανδρουλιδάκη**, φοιτητή του τμήματος Πολιτικής
Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Ο Γεώργιος Ζαρίφης (1807-1884) υπήρξε μια αξιοθαύμαστη προσωπικότητα. Γεννήθηκε και έζησε στην Κωνσταντινούπολη, εκτός από ένα χρονικό διάστημα δώδεκα ετών (1820-1832), που έζησε στην Οδησό και στην Ελλάδα. Έτυχε, ανάλογα με τα δεδομένα της εποχής, μεγάλης μορφώσεως, ενώ από τη νεαρή του ηλικία είχε την ευκαιρία να αποκτήσει εμπειρίες στη δημόσια διοίκηση, οι οποίες τον βοήθησαν αργότερα στην ιδιωτική του ζωή. Από ηλικία 25 ετών αναμίχθηκε σε εμπορικές επιχειρήσεις και, χάρη στην ευφυΐα στις ικανότητές του, προόδευσε ταχύτατα. Κατόρθωσε, μαζί με τα αδέρφια του και τους άλλους στενούς συγγενείς του, να ιδρύσει μια πραγματική οικονομική αυτοκρατορία, της οποίας ήταν ο ιθύνων νους. Οι επιχειρήσεις της οικογένειας Ζαρίφη εκτεινονταν από τη Μεσοποταμία, ως την Κωνσταντινούπολη, την Οδησό, το Βουκουρέστι, τη Μασσαλία και το Λονδίνο.

Οι επιχειρηματικές δραστηριότητες του Γ. Ζαρίφη περιλάμβαναν πολλούς τομείς: εμπόριο, συμμετοχή στα τραπεζικά κεφάλαια πολλών τραπεζών και χρηματοδότηση μεγάλων τεχνικών έργων, πρωτοποριακών για την εποχή. Ο Ζαρίφης αποτελούσε προσωπικό σύμβουλο του σουλτάνου για κάθε οικονομικό ζήτημα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Χαρακτηριστική είναι η εμπλοκή του στο θέμα του Οθωμανικού Χρέους, το οποίο, μετά από τετραετή προσωπική του προσπάθεια (1875-1879), επιλύθηκε αίσια για το οθωμανικό κράτος.

Εκτός από τις οικονομικές δραστηριότητες, ο Ζαρίφης βρισκόταν πίσω από κάθε ελληνική πολιτιστική και αθλητική προσπάθεια, με την πολύπλευρη υποστήριξή του σε πληθώρα φιλανθρωπικών, πολιτιστικών και αθλητικών συλλόγων, σε πολλούς από τους οποίους ήταν πρόεδρος, με σκοπό τη βοήθεια και ανάδειξη του ελληνισμού της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Αλλά, η κατ' εξοχήν υποστήριξη του Ζαρίφη προς τον Ελληνισμό διαπιστώνεται από τις πολυάριθμες και μεγάλες ευεργεσίες του. Συμμετείχε, κατά το μέγιστο ποσοστό, στην ανέγερση της Μεγάλης του Γένους Σχολής, Ίδρυσε σχολεία στη Φιλιπούπολη (τα Ζαρίφεια Διδασκαλεία αρρένων και θηλέων) και στα Θεραπεία της Κωνσταντινούπολης, υποστήριξε ελληνικές σχολές, όπως την Θεολογική, Ιερατική, και Εμπορική, καθώς και τα Εκπαιδευτήρια στο Γαλατά και στο Πέρα, κι α-κόμη βοήθησε ικανούς μαθητές με υποτροφίες. Τέλος έκανε ευεργεσίες σε νοσοκομεία και εκκλησίες.

Αν το όνομά του δεν μας είναι τόσο γνωστό, όσο ευεργετών όπως του Μ. Τσοτίτσα, Γ. Αβέρωφ, του Ευαγ. Ζάππα, του Α. Συγγρού, κ.α., αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι ευεργεσίες του, αξιολογότερες για τον Ελληνισμό, δεν πραγματοποιήθηκαν στον ελλαδικό χώρο, αλλά στη Μικρά Ασία και στην ευρύτερη περιοχή της Θράκης. Στις περιοχές αυτές, η αναγνώριση των ευεργεσιών του από μέρος των κατοίκων έφθανε σε σημείο πραγματικής λατρείας προς το πρόσωπό του.

Η καταγωγή του Γ. Ζαρίφη. Τα νεανικά του χρόνια.

Για την καταγωγή του Γεωργίου Ζαρίφη υπάρχουν δυο διαφορετικές πληροφορίες. Η μία τον παρουσιάζει ότι κατάγεται από φτωχούς προ-γόνους, και η άλλη ότι προέρχεται από πλούσια οικογένεια. Η αλήθεια βρίσκεται μάλλον στο συνδυασμό των δύο αυτών πληροφοριών¹. Ο παππούς του, τού οποίου το μικρό

¹ Τα γενικά βιογραφικά στοιχεία για τον Γεώργιο Ζαρίφη προέρχονται από δύο πηγές: α) Το βιβλίο του Π. Ν. Κοντογιάννη: «*Εθνικοί ευεργέται*», έκδοση «Συλλόγου προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων», εν Αθήναις 1908, σελ. 61-62, και β) Το άρθρο της Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου «*Οικογένεια Ζαρίφη*», 2008, στην «*Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*». Ο μεν Π. Ν. Κοντογιάννης αναφέρει ότι οι γονείς του Ζαρίφη ήταν φτωχοί, ενώ η Α. Παπαδοπούλου αναφέρει ότι επρόκειτο για ευκατάστατη οικογένεια. Από τις πληροφορίες συνάγεται ότι η καταγωγή του Ζαρίφη ήταν μεν φτωχική, αλλά οι γονείς του πλούτισαν αργότερα.

όνομα δεν είναι γνωστό, καταγόταν από το νησί του Μαρμαρά (Προκόννησος ή Προικόννησος)². Καλλιεργούσε αμπέλια και έκανε παραγωγή κρασιού. Ήταν γνωστός με το προσωνύμιο κάπελας. Στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα εγκαταστάθηκε στο Μέγα Ρεύμα³ της Κωνσταντινούπολης, όπου και συνέχισε την ίδια εργασία. Ήταν φτωχός στην αρχή, αργότερα πλούτισε με την οινοπαραγωγή, και τελικά συγκαταλέγεται στους γνωστούς Φαναριώτες. Όταν πέθανε, τον θάψανε στον περίβολο του Ναού του Μ. Ρεύματος.

Ο γιος του γενάρχη, ο Ιωάννης ή Γιάγκος Ζαρίφης, ακολούθησε το επάγγελμα του πατέρα του, αυξάνοντας συνεχώς την περιουσία του. Το όνομά του αναφέρεται στους κώδικες της Κοινότητας του Μεγάλου Ρεύματος, το 1816⁴. Έφτασε σε υψηλή κοινωνική θέση, και γι' αυτό ση-μειώνεται με τον τιμητικό τίτλο «τζελεπής» που δινόταν μόνο σε σπουδαίες προσωπικότητες. Αναμίχθηκε στα κοινοτικά της περιοχής του, είχε μεγάλη πατρική οικία στο Φανάρι (1795), άλλο μέγαρο στο Μ. Ρεύμα και τρίτο στα Θεραπεία⁵. Παντρεύτηκε την Ταρσώ (Τερέζα), κόρη του Ιορδάνη Καπλάνογλου, εμπόρου διαμαντιών, πολύ γνωστού στον ευρύτερο μικρασιατικό ελληνισμό. Το αντρόγυνο απόχτησε, από το 1807 ως το 1820, επτά παιδιά. Τον Γεώργιο (1807)⁶, τον Πέτρο (1810), τον Αλέξανδρο (1812), τον Ιορδάνη (1815), τη Σουλτάνα, τον Μιχαήλ (1819) και τον Νικόλαο (1820)⁷.

Ο Ιωάννης Ζαρίφης σχετιζόταν με τη Φιλική Εταιρία, και γι' αυτό, το 1820, λίγο πριν από την Ελληνική Επανάσταση, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει με όλη του την οικογένεια την Κωνσταντινούπολη και να εγκατασταθεί στην Οδησό. Εκεί παρέμεινε μέχρι το 1829, οπότε υπογράφηκε η συνθήκη της Αδριανούπολης, που επέτρεπε να ξαναγυρίσουν με ασφάλεια στην Κωνσταντινούπολη, όσοι Έλληνες το επιθυμούσαν. Κατά την σχεδόν δεκάχρονη παραμονή στη Ρωσία, ο Ιωάννης Ζαρίφης, χάρη στις σχέσεις του με τους εκεί Έλληνες γνωρίστηκε με πολλούς αξιωματούχους του τσάρου, αλλά και με τον ίδιο τον υπουργό εξωτερικών, τον Ιωάννη Καποδίστρια. Αποτέλεσμα των γνωριμιών αυτών ήταν ώστε, ο πρωτότοκος γιος της οικογένειας, ο Γεώργιος Ζαρίφης, ο μετέπειτα μεγάλος ευεργέτης, να πετύχει μια υποτροφία από μέρους του τσάρου, χάρη στην οποία σπούδασε στο φημισμένο Λύκειο Ρισελιέ της Οδησού⁸.

Μετά την επιστροφή της στην Κωνσταντινούπολη, η οικογένεια Ζαρίφη, έφυγε σχεδόν αμέσως και εγκαταστάθηκε στο Ναύπλιο, πιθανόν μετά από πρόσκληση του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια, που προφανώς θα ήθελε να περιστοιχίζεται από έναν κύκλο δικών του ανθρώπων. Ο κυβερνήτης διόρισε τον

² Το νησί αυτό βρίσκεται προς τη δυτική πλευρά της Προποντίδας, απέναντι από την χερσόνησο της αρχαίας Κυζίκου. Εκεί ήταν εγκατεστημένοι Έλληνες τουλάχιστον από την αρχή της τουρκοκρατίας. Το νησί βγάζει περίφημα λευκά μάρμαρα, και γι' αυτό το λόγο η Προποντίδα μετονομάστηκε θάλασσα του Μαρμαρά. Έχει επίσης και εκτεταμένους αμπελώνες. (Από το άρθρο «Προκόννησος» της Βικιπαιδείας).

³ Το Μέγα Ρεύμα ήταν παραλιακό χωριό (σήμερα προάστιο), βόρειο-ανατολικά της Κωνσταντινούπολης, στην ευρωπαϊκή ακτή του Βοσπόρου. Ονομάστηκε έτσι λόγω της ροής του Βοσπόρου στην περιοχή αυτή. Σημερινή ονομασία: «Αρναουτκιά».

⁴ Στοιχεία για τη δραστηριότητα του Ιωάννη Ζαρίφη στο Μέγα Ρεύμα δίνονται και στην ιστοσελίδα «Φαναριώτες κάτοικοι του Μ. Ρεύματος».

⁵ Τα Θεραπεία βρίσκονται στην ευρωπαϊκή ακτή του άνω Βοσπόρου, αρκετά βορειότερα από το Μ. Ρεύμα. Ήμειναν γνωστά ως «θερινό Φανάρι» και υπήρξαν θέρετρο των Φαναριωτών.

⁶ Σύμφωνα με άλλες πληροφορίες, ο Γεώργιος Ζαρίφης γεννήθηκε το 1808 ή 1806. Εδώ ακολουθούμε την πιο έγκυρη χρονολογία: 1807.

⁷ Sturdza, D.-M., «*Dictionnaire historique et genealogique des grandes familles de Grece, d' Albanie, et de Constantinople*». Paris, 1983. Σελ.152.

⁸ Κ. Γ. Αυγητίδης: «*Τα ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα της Οδησού*». «Δωδώνη», 2000. Σελ. 159.

πρωτότοκο γιο, Γ. Ζαρίφη, γραμματέα ή έφορο της Καρύταινας⁹. Αλλά οι πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα, η αντιπάθεια προς τους ετερόχθονες, και κυρίως η δολοφονία του Καποδίστρια, απογοητεύουν την οικογένεια, η οποία το 1832 επιστρέφει στην Κωνσταντινούπολη, όπου και εγκαθίσταται μόνιμα.

Από την εποχή αυτή, ο Γ. Ζαρίφης ξεκινάει τις επιχειρηματικές του δραστηριότητες. Εργάζεται ως υπάλληλος στο μεγάλο εμπορικό κατάστημα του Δημητρίου Ζαφειρόπουλου, που εισήγε και εμπορευόταν σιτηρά και άλευρα από τη Ρουμανία¹⁰. Το 1838, ο Ζαφειρόπουλος, εκτιμώντας τις μεγάλες εμπορικές ικανότητες και την προσωπικότητα του υπαλλήλου του, τον παντρεύει με την κόρη του Ελένη, και λίγο αργότερα, το 1840, τον παίρνει συνétaιρό του στο καινούργιο τους κατάστημα με την επωνυμία: «Ζαρίφης – Ζαφειρόπουλος». Το αντρόγυνο αποκτά πέντε παιδιά. Τον Λεωνίδα(1840), τον Περικλή (1844), τη Σοφία (1848), την Τερέζα (1860) και το Στέφανο (1863)¹¹.

Πίνακας της οικογένειας Ζαρίφη
Ο γενάρχης της οικογένειας του οποίου το όνομα δεν είναι γνωστό, ζούσε στην Προικόννησο, νησί της Προποντίδας, από όπου στο δεύτερο μισό του 18 ^{ου} αιώνα, εγκαταστάθηκε στο Μέγα Ρεύμα. Ασχολήθηκε με την οινοπαραγωγή και πλούτισε. Τέλος εγκαταστάθηκε στο Φανάρι. Η οικογένειά του εξελίχθηκε σε μια από τις γνωστές Φαναριώτικες οικογένειες.
Οικογένεια Ιωάννη Ζαρίφη
Ιωάννης. Γιος του γενάρχη της οικογένειας (1770-1850). Γεννήθηκε στην Προικόννησο, και κατόπιν, με την εγκατάσταση της οικογένειας στο Μεγάλο Ρεύμα, απετέλεσε μια από τις προσωπικότητες της περιοχής. Έζησε με την οικογένειά του στην Οδησσό (1820-1829) και στην Ελλάδα (1830-1832).
Ταρσώ. Το γένος Καπλάνογλου, κόρη του Ιορδάνη Καπλάνογλου , εμπόρου διαμαντιών. Γεννήθηκε στην Καισάρεια της Μικράς Ασίας. Σύζυγος του προηγούμενου, με τον οποίο απέκτησε επτά παιδιά.
Γεώργιος (1807-1884). Πρωτότοκος γιος των προηγούμενων. Ο μεγάλος ευεργέτης. Η ζωή και το έργο του αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας εργασίας.
Πέτρος (1810-;). Αδερφός του προηγούμενου. Παντρεύτηκε την Αιμιλία Βούρου, κόρη του Δημήτρη Βούρου .
Αλέξανδρος (1812-;). Αδερφός των προηγούμενων. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και πέθανε στην Οδησσό. Εκεί ίδρυσε κατάστημα εμπορίου σιτηρών. Από πληροφοριακά στοιχεία της περιόδου 1833-1860, η επιχείρηση αυτή είναι μία από τις πέντε σημαντικότερες ελληνικές επιχειρήσεις της Οδησσού, σε αξία περιουσιακών της στοιχείων (93.012 ρούβλια) ¹² . Στις δραστηριότητές του από κοινωνική άποψη είναι η συμμετοχή του στο Πολεοδομικό Συμβούλιο της Πόλης.
Ιορδάνης (1815-;). Αδερφός των προηγούμενων. Γεννήθηκε στην Καισάρεια της Μικράς Ασίας.
Σουλτάνα. Αδερφή των προηγούμενων. Παντρεύτηκε τον Γεώργιο Σημηριώτη , στο Τσεσμέ της Μικράς Ασίας.
Μιχαήλ (1819-1891). Αδερφός των προηγούμενων. Εγκαταστάθηκε και πέθανε στο

⁹ Θ. Μοσχόπουλος: «Ζαρίφης Γεώργιος». «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια», τόμος ΙΑ'. Αθήνα 1929. Σελ.915.

¹⁰ Γ. Α. Ζαρίφης. «Οι αναμνήσεις μου. Ένας κόσμος που έφυγε. Κωνσταντινούπολη, 1800-1920». Αθήνα 2002. Σελ.54.

¹¹ Ως η υποσημείωση (7). Σελ. 152-153.

¹² Β. Καρδάσης: «Έλληνες ομογενείς στη Νότια Ρωσία, 1775-1861». Εκδόσεις: «Αλεξάνδρεια». Αθήνα, 1998. Σελ. 206, πίνακας 7.4, και σελ. 224, πίνακας 7.8.

Λονδίνο. Ασχολήθηκε με το εμπόριο και τις τραπεζικές εργασίες. Παντρεύτηκε τη Φανή Κεσίσογλου που είχε γεννηθεί στη Σμύρνη, με την οποία απέκτησε τέσσερα παιδιά. Η οικονομική και κοινωνική του άνοδος διαφαίνεται από τις ισχυρές διασυνδέσεις που απέκτησε με μέλη των επιφανών εμπορικών οικογενειών, Ράλλη , Ροδοκανάκη και Βλαστού , μέσω της σύναψης γάμων των παιδιών του ¹³ .
Νικόλαος (1820-1895). Αδερφός των προηγούμενων. Γεννήθηκε και πέθανε στην Κωνσταντινούπολη. Διετέλεσε αντιπρόεδρος του “Comptoir d’ Escompte”.
Οικογένεια Γεωργίου Ζαρίφη
Γεώργιος (1806-1884). Ο μεγάλος ευεργέτης. Γεννήθηκε και πέθανε στην Κωνσταντινούπολη.
Ελένη . Το γένος Ζαφειρόπουλου, κόρη του Δημητρίου Ζαφειρόπουλου , εμπόρου σιτηρών και τραπεζίτη. Σύζυγος του προηγούμενου, με τον οποίο απέκτησε πέντε παιδιά.
Λεωνίδας (1840-1923). Πρωτότοκος γιος των προηγούμενων. Γεννήθηκε και πέθανε στην Κωνσταντινούπολη. Τραπεζίτης. Παντρεύτηκε τη Φρόσω Νικολοπούλου .
Περικλής (1844-1927). Αδερφός του προηγούμενου. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και πέθανε στη Μασσαλία. Ίδρυσε στη Μασσαλία το κατάστημα «Ζαρίφης και υιοί». Παντρεύτηκε τη Φανή Ροδοκανάκη , κόρη του Θεοδώρου Ροδοκανάκη της Μασσαλίας, και της Κλεοπάτρας Ζιζίνια .
Σοφία (1848-1923). Αδερφή των προηγούμενων. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και πέθανε στο Παρίσι. Παντρεύτηκε τον Οδυσσέα Νεγρεπόντη , έμπορο και εφοπλιστή του Βουκουρεστίου ¹⁴ .
Τερέζα (1860-1919). Αδερφή των προηγούμενων. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Παντρεύτηκε τον Αντώνιο Βλαστό .
Στέφανος (1863-1894). Αδερφός των προηγούμενων. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και πέθανε στο Μόντε Κάρλο. Παντρεύτηκε την Μαρίκα Αναγνωστάκη .
Παρατηρήσεις: <ul style="list-style-type: none"> • Στον παρόντα πίνακα παρουσιάζονται οι οικογένειες του Ιωάννη Ζαρίφη και του πρωτότοκου γιου του, Γεωργίου, για τις οποίες έχουμε πιο ολοκληρωμένα πληροφοριακά στοιχεία. • Η προσπάθεια για το σχηματισμό του γενεαλογικού δέντρου της οικογένειας Ζαρίφη είναι εξαιρετικά δύσκολη για δύο κυρίως λόγους: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι διάφορες γενιές της οικογένειας αριθμούν πολλές δεκάδες μελών, ενώ τα βιογραφικά στοιχεία των περισσότερων μελών μάς είναι άγνωστα. 2. Με τις συγγενικές τους σχέσεις, και συγκεκριμένα με τους διαφόρους γάμους, τα μέλη αυτά συνδέονται και με πολλές άλλες επιφανείς οικογένειες της ελληνικής διασποράς, οπότε δημιουργείται ένα τεράστιο συγγενικό πλέγμα που είναι σχεδόν αδύνατον να εντοπισθεί. Τελικά, μπορούμε να καταρτίσουμε και να παρουσιάσουμε μέρος του γενεογράμματος τριών γενεών της οικογένειας Ζαρίφη.

¹³ Ως η υποσημείωση (7).

¹⁴ Χ. Εξερτζόγλου: «Προσαρμοστικότητα και πολιτική των ομογενειακών κεφαλαίων. Έλληνες τραπεζίτες στην Κωνσταντινούπολη: Το κατάστημα ‘Ζαρίφης-Ζαφειρόπουλος’. 1871-1881». Αθήνα, 1989. Σελ.13. Και εφημερίδα «Αιών» Αθηνών, αρ. 3976, 6.12.1882, σελ.4.

Η ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων του Γ. Ζαρίφη

Το μεγάλο κατάστημα «Ζαρίφη – Ζαφειρόπουλου» περιοριζόταν στην αρχή σε εμπορικές δραστηριότητες, έχοντας σε αποκλειστικότητα το σιτεμπόριο των δυτικών ακτών του Εύξεινου Πόντου. Πολύ γρήγορα όμως τα κέρδη της επιχείρησης αυξήθηκαν τόσο πολύ ώστε, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, οι δραστηριότητές της επεκτάθηκαν και σε τραπεζικές εργασίες. Μετά το θάνατο του Δ. Ζαφειρόπουλου το 1860, υπό την ευφυή διεύθυνση του Γ. Ζαρίφη, η επιχείρηση γιγαντώθηκε. Οι χρηματοπιστωτικές εργασίες πολλαπλασιάστηκαν.

Μετά τη νίκη των αγγλογάλλων στον Κριμαϊκό πόλεμο (1854-1856) που ήταν σύμμαχοι της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ο Γ. Ζαρίφης άρχισε να αναμιγνύεται ενεργά στις τραπεζικές εργασίες της οθωμανικής πρωτεύουσας, σχετικά με την ίδρυση μιας μεγάλης Κεντρικής Τράπεζας που θα συντόνιζε όλες τις άλλες. Συμμετείχε παράλληλα στην ίδρυση πολλών τραπεζικών καταστημάτων, άλλων μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (Γενική Εταιρία Οθωμανικού Κράτους, Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως, Οθωμανική Εμπορική Εταιρεία, Αυστροτουρκική Πίστη), και άλλων στον ελλαδικό χώρο (Γενική Πιστωτική, Τράπεζα Βιομηχανικής Πίστεως)¹⁵. Από ότι φαίνεται, το μεγαλύτερο μέρος της οικονομικής του δύναμης είχε επενδυθεί στην Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως, της οποίας υπήρξε Πρόεδρος και βασικός μέτοχος. Καταστήματα αυτής της Τράπεζας υπήρχαν, εκτός φυσικά από την Κωνσταντινούπολη, στην Αθήνα (στην οδό Σταδίου), στο Λονδίνο (19, Great Winchester Street) και στο Παρίσι (13, rue Lafayette)¹⁶. Σημειώνεται τέλος ότι, το 1864 ξεκίνησε μια ευρύτατη συνεργασία των εμπορικών επιχειρήσεων Ζαρίφη με την Εθνική μας Τράπεζα, προς αμοιβαίο όφελος¹⁷.

Ωστόσο, οι επιχειρηματικές δραστηριότητες του Γ. Ζαρίφη δεν περιορίζονταν στις πολλές τραπεζικές του εργασίες που, όπως διαπιστώνου-με, ήταν εξαιρετικά εκτεταμένες. Δεν άφηνε ούτε την παραμικρή ευκαιρία επενδύσεων, οι οποίες θα του απέφεραν κέρδος αλλά ταυτόχρονα αποτελούσαν μεγάλα κοινωφελή έργα. Οι πιο εντυπωσιακές δραστηριότητες του προς αυτήν την κατεύθυνση ήταν η ίδρυση μεγάλων ανωνύμων Εταιριών, εξαιρετικά πρωτοποριακών για την εποχή εκείνη. Οι σπουδαιότερες από αυτές ήταν:

- Η Εταιρία Τροchioδρόμων «Ποντοπόρεια» (ή Ποντοπορία;)
- Η Γενική Εταιρία του «Δι' Αερίου Φωτισμού και Θερμάνσεως του Βουκουρεστίου»
- Η Οθωμανική Εταιρία Μεταλλευμάτων
- Το Μονοπώλιο Καπνού.

Πάντως, εκτός από αυτές τις μεγάλες επιχειρήσεις, υποστήριζε και κάθε ατομική επενδυτική πρωτοβουλία, όταν υποψιαζόταν πως θα ήταν προσοδοφόρα. Και το επιχειρηματικό του ένστικτο για το μέλλον της κάθε καινούργιας επιχείρησης που του ζητούσαν να υποστηρίξει ήταν αλάνθαστο. Χαρακτηριστική είναι η συνδρομή του στην ίδρυση ατμοπλοϊκής εταιρίας για την εξυπηρέτηση των νησιών του Αιγαίου. Πρόκειται για εταιρία μικρότερης οικονομικής σημασίας σε σχέση προς τους

¹⁵ Άρθρο της Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου «Οικογένεια Ζαρίφη», 2008, στην «Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού».

¹⁶ Εφημερίδα «Αιών» Αθηνών, αρ. 4026, 3.12.1882, σελ.4.

¹⁷ Ως η υποσημείωση (15).

προηγούμενους κολοσσούς, αλλά και αυτή αναπτύχθηκε, και συνεισέφερε σε αξιόλογα έσοδα.

Αφού έστω και μία από τις προηγούμενες επιχειρηματικές δραστηριότητες ήταν ικανή να αποφέρει μεγάλα κέρδη στον ιδιοκτήτη της, αντιλαμβανόμαστε ότι το σύνολο των εσόδων του Γ. Ζαρίφη από όλες μαζί τις επιχειρήσεις του ήταν ανυπολόγιστο. Αλλά τα έσοδά του δεν ήταν μόνο αυτά. Στο επόμενο κεφάλαιο θα διαπιστώσουμε κι άλλες εμπορικές δραστηριότητές του, σε συνεργασία με τους στενούς συγγενείς του, τους εγκατεστημένους στις μεγάλες ελληνικές παροικίες της Ρωσίας και της δυτικής Ευρώπης.

Η οικονομική αυτοκρατορία της οικογένειας Ζαρίφη

Η οικονομική ανάπτυξη του Γ. Ζαρίφη συνέπεσε σε μία πολύ ευνοϊκή γι' αυτόν περίοδο. Μόλις επέστρεψε από την Ελλάδα και εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Κωνσταντινούπολη, το 1832, εκμεταλλεύτηκε την οθωμανική εμπορική δυσπραγία, καθώς και τις διευκολύνσεις (διομολογήσεις) που είχαν δοθεί στους ξένους από το οθωμανικό κράτος. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1838, υπογράφεται η αγγλοτουρκική εμπορική συμφωνία, που καθορίζει μικρό φόρο για τα εισαγόμενα στην οθωμανική αυτοκρατορία προϊόντα, ενώ τον επόμενο χρόνο, το 1839, υπογράφεται μια νέα συμφωνία με την οποία υποστηρίζονται οι ξένοι που ασχολούνται με το εμπόριο, εφόσον αποκτούν την οθωμανική υπηκοότητα. Έτσι ο Γ. Ζαρίφης εκμεταλλεύεται, από τα πρώτα βήματά του, όλες τις ευκαιρίες που του πρόσφεραν οι ευνοϊκές συνθήκες για να αναδειχθεί στο μεταπρατικό εμπόριο. Ας θυμηθούμε ότι την ίδια εποχή, το 1838, ο Δ. Ζαφειρόπουλος τον κάνει συνεργάτη του στο νέο κατάστημα «Ζαρίφης - Ζαφειρόπουλος», ενώ το 1840, τον παντρεύει με την κόρη του Ελένη. Παρατηρούμε δηλαδή ότι η επαγγελματική και η οικογενειακή δραστηριότητα του Ζαρίφη ξεκινάει με τους καλύτερους αιώνες.

Χρησιμοποιώντας την εμπορική του ευφυΐα, ο Ζαρίφης μπόρεσε εύκολα να αντιμετωπίσει τους δυτικοευρωπαίους επιχειρηματίες ανταγωνιστές του μέσα στη Μικρά Ασία. Το πρόβλημα ήταν γι' αυτόν ο ανταγωνισμός εκτός Μικράς Ασίας, και κυρίως στη δυτική Ευρώπη. Αλλά η επινοητικότητά του βρήκε και σ' αυτό το πρόβλημα την ιδανική λύση. Πείθει τα νεότερα μέλη της οικογένειάς του, τα μικρότερα αδέρφια του (και αργότερα τα παιδιά του) να εγκατασταθούν σε ορισμένα από τα σημαντικότερα εμπορικά κέντρα του 19^{ου} αιώνα. Έτσι έχουμε:

- Τον αδερφό του, **Μιχαήλ**, στο Λονδίνο, όπου ασχολείται με το εμπόριο και τις τραπεζικές εργασίες.
- Τον αδερφό του, **Αλέξανδρο**, στην Οδησό, όπου ασχολείται με το εμπόριο σιτηρών.
- Το δευτερότοκο γιο του, **Περικλή**, στη Μασσαλία, όπου ίδρυσε το εμπορικό κατάστημα «Ζαρίφης και υιοί».
- Τον γαμπρό του, σύζυγο της κόρης του **Σοφίας**, τον Οδυσσέα Νεγρεπόντη, έμπορο και εφοπλιστή, στο Βουκουρέστι.
- Τα τελευταία χρόνια, αλλά και μετά το θάνατο του Γ. Ζαρίφη, ο πρωτότοκος γιος του **Λεωνίδα** εκμεταλλευόταν το Μπελέντ Ρουζ, μια περιοχή στη Μεσοποταμία, την οποία είχε κερδίσει ο πατέρας του, ως αμοιβή για τις προσπάθειές του σχετικά με την επίλυση του οθωμανικού χρέους. Κατ' αυτό τον τρόπο υπήρχε έλεγχος και στις οδούς προς την Ανατολή.

Όπως παρατηρούμε, ο Γ. Ζαρίφης είχε δικούς του ανθρώπους σε όλα τα εμπορικά «πόστα» της εποχής, με τους οποίους συνεργαζόταν, συντονίζοντάς τους ως αντιπροσώπους του, προς αμοιβαίο όφελος. Με αυτές τις συνεργασίες μπορούσε να

ελέγχει προσωπικά τα εμπορικά κέντρα του εξωτερικού, έχοντας απαλλαγεί από τους κινδύνους εκ του ανταγωνισμού των δυτικοευρωπαίων, καθώς και από τα επί πλέον έξοδα που θα απαιτούσε ο διορισμός ξένων αντιπροσώπων. Παράλληλα οι ναυτιλιακές δραστηριότητες του εφοπλιστή γαμπρού του, βοηθούσαν στη μεταφορά των προϊόντων των επιχειρήσεων Ζαρίφη, κυριαρχώντας στον Εύξεινο Πόντο, και ιδιαίτερα από την Οδησό μέχρι την Κωνσταντινούπολη. (Δεν πρέπει επίσης να ξεχνάμε ότι η Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως του Ζαρίφη είχε καταστήματα στο Λονδίνο, στο Παρίσι και στην Αθήνα, ενώ η μεγάλη εμπορική του επιχείρηση «Ζαρίφης- Ζαφειρόπουλος» είχε ευρύτατη συνεργασία με την Εθνική μας Τράπεζα).

Εξετάζοντας τις επιχειρηματικές δραστηριότητες του Γ. Ζαρίφη παρατηρούμε ότι δεν είχε τουλάχιστον φανερές συναλλαγές με την Αίγυπτο. Το γεγονός αυτό πρέπει να οφειλόταν τόσο σε πολιτικούς όσο και σε εμπορικούς λόγους. Και πιο συγκεκριμένα:

- Προφανώς δεν ήθελε να προκαλέσει τη δυσμένεια του σουλτάνου δε-δομένου ότι η Αίγυπτος είχε αυτονομηθεί από την οθωμανική αυτοκρατορία, και οι μεταξύ τους σχέσεις δεν ήταν καθόλου φιλικές.
- Η οικονομική ανάπτυξη της Αιγύπτου οφειλόταν κατά κύριο λόγο στο βαμβάκι. Δεν μπορούσε να ελέγχει κανένας την παραγωγή και την διακίνηση του βαμβακιού, αν δεν ήταν εγκατεστημένος στην Αίγυπτο κι αν δεν είχε ασχοληθεί επίμονα με την βαμβακοκαλλιέργεια. Εξάλλου, κανένας δεν μπορούσε να κλονίσει την κυριαρχία του ο παροικιακού ελληνισμού της Αιγύπτου στο θέμα του βαμβακιού.

Ο Ζαρίφης το είχε καταλάβει αυτό, και δεν θέλησε να ματαιοπονήσει προς αυτήν την κατεύθυνση. Αλλά, ευφυέστατος καθώς ήταν, οδηγήθηκε στην αντιδιαμετρικά αντίθετη λύση, που αποδείχτηκε εξαιρετικά προσοδοφόρα. Αφού η Αίγυπτος είχε πάψει να είναι ο σιτοβολώνας της Ευρώπης, ο Ζαρίφης ανέλαβε με τις επιχειρήσεις του την τροφοδοσία της ευρωπαϊκής κατανάλωσης με σιτηρά προερχόμενα από τη Ρουμανία και τη Νότια Ρωσία.

Πάντως, οι σχέσεις του Ζαρίφη με την Αίγυπτο δεν πρέπει να σταμάτησαν εντελώς. Ήταν εύκολο γι' αυτόν να ελίσσεται και να μην φα-νερώνει στους Οθωμανούς τους πραγματικούς σκοπούς του. Έχοντας από την πλευρά μας διαπιστώσει το εμπορικό δαιμόνιο του Ζαρίφη, οι συγγενικές σχέσεις που απέκτησε στη Μασσαλία και στο Λονδίνο, χάρη τους γάμους των παιδιών του και των ανιψιών του με τους γόνους των οικογενειών Ροδοκανάκη και Ράλλη, εύκολα μας κάνουν να υποψιαστούμε ότι οι εμπορικές δραστηριότητές του επεκτείνονταν έμμεσα και στην Αίγυπτο, δια μέσου των οικογενειών αυτών.

Η κοινωνική υπεροχή της οικογένειας Ζαρίφη

Το 1600, το Οικουμενικό Πατριαρχείο μεταφέρθηκε στη συνοικία Φαναριού της Κωνσταντινούπολης. Η συνοικία αυτή απετέλεσε το θρησκευτικό αλλά και εθνικό ελληνικό κέντρο. Εκεί συγκεντρώθηκαν πολλές ελληνικές οικογένειες, από τις οποίες προέκυψαν οι μεγάλες προσωπικότητες των Φαναριωτών, που εξελίχθηκαν σε αξιωματούχους της Υψηλής Πύλης, και σε Ηγεμόνες των παραδουνάβιων περιοχών¹⁸.

Ως συνέχεια των προηγούμενων, τον 19^ο αιώνα αναπτύσσονται οι νέο-Φαναριώτες. Αυτοί παρουσιάζουν διαφορετική εξέλιξη. Προέρχονται και από τις παλαιές οικογένειες, αλλά είναι και καινούργιοι. Επιχειρηματίες που έχουν πλουτίσει,

¹⁸ Στην ιστοσελίδα: www.megarevma.net/Fanariotes.htm

και έχουν εγκατασταθεί στο Φανάρι. Είναι και οι λεγόμενοι «τραπεζίτες του Γαλατά». Ζουν και εργάζονται στον Γαλατά ή στην Πέρα, που τις μετατρέπουν σε μοντέρνες και πολυτελέστατες συνοικίες της Κωνσταντινούπολης. Πραγματικές ευρωπαϊκές οάσεις, εντελώς αποκομμένες από τη μουσουλμανική καθημερινότητα. Έχουν εξοχικά μέγαρα στα θέρετρα, Μέγα Ρεύμα και Θεραπεία. Είναι οι πλουσιότεροι άνθρωποι της οθωμανικής αυτοκρατορίας, και αποτελούν παράδειγμα αλλά και πρόκληση προς τις κατώτερες τάξεις.

Τα αμύθητα πλούτη της οικογένειας Ζαρίφη είχαν ως αποτέλεσμα ώστε ο αρχηγός της, ο Γεώργιος Ζαρίφης, να τεθεί επί κεφαλής της ελίτ των νέο-Φαναριωτών. Μπορούμε να ισχυριστούμε βέβαια ότι γνώριζε τουλάχιστον τέσσερις γλώσσες. Τα ελληνικά, δηλαδή την πατρική του γλώσσα, τα τουρκικά, τη γλώσσα της χώρας όπου ζούσε, τα γαλλικά, τα οποία είχε μάθει στο Λύκειο Ρισελιέ της Οδησού, και τα ρωσικά, που τα είχε μάθει κατά τη διάρκεια της δεκάχρονης παραμονής του στη ρωσική αυτή πόλη. Από εκεί και πέρα, η έμφυτη επιθυμία του για ευρύτερη μόρφωση, αλλά και οι ανάγκες του επαγγέλματός του μπορούν να μας κάνουν να υποθέσουμε ότι είχε κάποιες γνώσεις αγγλικής ή και ιταλικής, και πιθανόν να μπορούσε να συνεννοηθεί και με κάποια από τις τοπικές διαλέκτους (όπως π.χ. αρμένικα). Ας μην ξεχνάμε ότι στην πολυπολιτισμική Κωνσταντινούπολη, εκτός από τους έλληνες, είχε έντονη παρουσία τόσο το λατινικό στοιχείο όσο και το ασιατικό.

Οικονομικά ο Γ. Ζαρίφης ήταν ο ισχυρότερος από όλους τους νέο-Φαναριώτες, αφού διαχειριζόταν την περιουσία όλης της οικογένειας, μιας από τις μεγαλύτερες περιουσίες της εποχής του. Θεωρείται ότι ήταν ο Rothschild της Ανατολής. Υπήρξε ο μέντορας των «τραπεζιτών του Γαλατά». Εκείνος που τους επηρέαζε κατά τον καλύτερο τρόπο, για το δικό τους συμφέρον. Δεν υπήρχε οικονομική συμφωνία που να μην ζητούσαν τη γνώμη του αυτού του «χρηματιστικού πατριάρχη», και ήταν βέβαιοι ότι θα τους έδινε την καλύτερη συμβουλή. Δεν φοβόντουσαν μήπως τους εκμεταλλευτεί, όχι μόνο επειδή ήταν εξαιρετικά έντιμος, αλλά και επειδή ήταν τόσο πλούσιος, ώστε δεν εποφθαλμιούσε τα αγαθά και τα κέρδη κανενός. Όταν μάλιστα τους προέτρεπε σε κάποιες επιχειρήσεις, έμπαινε και ο ίδιος συνέταιρός τους, όχι τόσο για να κερδίσει, όσο για να είναι συνυπεύθυνος για την πορεία των επιχειρήσεων αυτών.

Ο Γ. Ζαρίφης ζούσε σε ένα περιβάλλον αυτοκρατορικής χλιδής που το είχε δημιουργήσει ο ίδιος. Δεν έχουμε εντοπίσει μέχρι σήμερα μαρτυρίες αν ο ίδιος ο σουλτάνος επισκεπτόταν τα μέγάρά του, αλλά πληροφορίες αναφέρουν ότι τον επισκέπτονταν μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας, υψηλοί αξιωματούχοι που κατείχαν θέσεις κλειδιά στην Υ-ψηλή Πύλη, οι προσωπικοί γιατροί των σουλτάνων, κι άλλες πρώτης γραμμής προσωπικότητες της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Πρόκειται για μέλη μιας κοινωνίας άμπλουτης, με ελιτίστικη συμπεριφορά. Διασώζονται φωτογραφίες των νεοκλασικών πολυτελών τους μεγάρων, σωστών παλατιών, μέσα στην Κωνσταντινούπολη όσο και στα γύρω θέρετρα. Το σπίτι του Ζαρίφη, του Σκυλίτη, του Ζωγράφου. (Κάποιοι από τους τραπεζίτες του Γαλατά κατάγονταν από τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και είχαν πολυτελείς οικίες και στις ιδιαίτερες πατρίδες τους, στη Χίο και αλλού). Ακόμη και οι τάφοι τους αποτελούσαν αριστουργήματα τέχνης. Κατείχαν ιδιωτικές βιβλιοθήκες με σπανιότατα βιβλία και χειρόγραφα, είχαν συλλογές έργων τέχνης που τις δώριζαν σε Μουσεία. Τα προσωπικά τους αντικείμενα ήταν πολυτελέστατα, τα έπιπλά τους, τα ρούχα τους. Τα κοσμήματα των γυναικών τους πανάκριβα. Είχαν δικά τους ήθη κι έθιμα, οι γάμοι τους αποτελούσαν μέγιστο κοινωνικό γεγονός, ήταν σχεδόν μυθικοί. Τα σαλόνια τους ήταν ανοιχτά μόνο για εκλεκτούς καλεσμένους. Τα τσάγια, τα φαγητά τους, τα γλυκίσματα, οι δεξιώσεις τους, όλα ονομαστά.

Η δισέγγονη του Γεωργίου Ζαρίφη μάς δίνει μια παραστατικότερη περιγραφή του προπάππου της, όπου διακρίνουμε τον τρόπο ζωής της κοσμοπολίτικης ελληνικής ελίτ της Πόλης:

«Πάντα ακούγαμε μαγεμένοι τις ιστορίες για το πολυτελές τραίνο του, για το σπίτι στην Πέρα, για τη μεγάλη έπαυλη στη Θεραπειά, για τις λαμπρές γιορτές που έδινε, για τους διπλωμάτες που συναναστρεφόταν, για τα καΐκια που διέσχιζαν το Βόσπορο (...) Ένας ηλικιωμένος κληρικός που τον θυμόταν, μάς μίλησε για τον κυριακάτικο περίπατό του, μετά την εκκλησία, όπου μοίραζε στους φτωχούς χρυσά νομίσματα. Την ημέρα της γιορτής του, του Αγίου Γεωργίου, ένα πλήθος κόσμου κατάκλυζε το σπίτι για να τον συγχαρεί»¹⁹.

Η σπουδαιότητα της ελληνικής παρουσίας στην Κωνσταντινούπολη ήταν πολύ μεγαλύτερη από όση μπορούμε να φανταστούμε.

Αλλά, η οικογένεια Ζαρίφη είχε απλωθεί και πολύ πιο μακριά από την Κωνσταντινούπολη. Αποτελούσε, από το 1830 και με μετά, μία από τις σημαντικότερες οικογένειες της οικονομικής και κοινωνικής ελίτ της ελληνικής εμπορικής διασποράς. Την ίδια γεύση ελιτισμού συναντάμε στο Λονδίνο, όπου είχε εγκατασταθεί ο αδερφός του Γ. Ζαρίφη, ο Μιχαήλ, ο οποίος είχε συγγενέψει με τις οικογένειες Ροδοκανάκη, Ράλλη και Βλαστού, με τους γάμους των παιδιών του. Στη Μασσαλία, ο γιος του Γ. Ζαρίφη, Περικλής, είχε συγγενέψει, με το γάμο του, με την οικογένεια Ροδοκανάκη της Μασσαλίας, ενώ υπήρχαν κοινωνικοί δασμοί με την οικογένεια Σκυλίτση της ίδιας πόλης. Η οικογένεια του Περικλή Ζαρίφη, αποτελούσε την καρδιά της ελληνικής μασσαλιώτικης μπουρζουαζίας. Δεν έχουμε πολλές πληροφορίες για την κοινωνική ζωή των Ζαρίφηδων στο Λονδίνο και στη Μασσαλία, αλλά το ότι ανέπτυξαν συγγενικές σχέσεις με τις άλλες επιφανείς οικογένειες του ελληνισμού της διασποράς, δείχνει ότι υπήρχε ισότιμη κοινωνική και οικονομική προέλευση των δύο οικογενειών που επρόκειτο να συνδεθούν με τη γαμήλια πρακτική²⁰. Με αυτά τα δεδομένα, όταν ο Γ. Ζαρίφης, την περίοδο 1881-1882 πήγε στη Γαλλία για λόγους υγείας, ένιωθε «σαν στο σπίτι του». Εννοείται ότι ανάλογη κοινωνική θέση είχαν πετύχει και τα παρακλάδια της οικογένειας Ζαρίφη που ευδοκίμησαν στην Οδησό και στο Βουκουρέστι.

Οι ευεργεσίες και οι φιλανθρωπίες του Γ. Ζαρίφη.

Παρά τις τεράστιες οικονομικές του επιτυχίες, και παρά το ότι φαινόταν βουτηγμένος στις επιχειρήσεις, ο Γ. Ζαρίφης δεν ήταν στυγνός κεφαλαιοκράτης. Η ζωή του, τα βιώματά του, οι εμπειρίες του, τον είχαν διδάξει ότι το χρήμα αποτελεί μέσον και όχι σκοπό. Αν αυτό φαίνεται παράξενο για τον επικεφαλής των τραπεζιτών του Γαλατά και «χρηματιστικό πατριάρχη» τους, η ζωή του μας πείθει πως ήταν περισσότερο άνθρωπος παρά «homo oeconomicus». Η οικονομική του ιδιοφυΐα τού απέδωσε ανυπολόγιστα ποσά χρημάτων, αλλά αυτό το προσόν το χρησιμοποίησε για δύο απλούς σκοπούς. Από τη μια να ζήσει ο ίδιος ευχάρι-στα, και από την άλλη να καλυτερέψει τη ζωή των άλλων.

Έτσι επιδόθηκε, τόσο στον ευεργετισμό όσο και στη φιλανθρωπία. Αλλά η βελτίωση της ζωής των άλλων, δεν πραγματοποιούνταν τυχαία, χωρίς πρόγραμμα. Καλύτερεύω τη ζωή των συνανθρώπων δεν σημαίνει απλώς ότι έχω τη φιλάνθρωπη διάθεση να μοιράσω χρήματα. Αυτό γινόταν προς τους απόρους, όμως οι προτεραιότητες του Ζαρίφη ήταν διαφορετικές. Προείχε ο ευεργετισμός, αλλά και

¹⁹ Από την ιστοσελίδα: hellenicnews.gr. Ερατώ Πάρη: «Οι Φαναριώτες μέσα από τους αιώνες, στην Ανατολή και στη Δύση».

²⁰ Ως η υποσημείωση (7). Σελ. 153.

αυτός ακολουθούσε ορισμένη σκοπιμότητα και ήταν απόλυτα ιεραρχημένος. Αποτελούσε απόρροια της μόρφωσης, των εμπειριών και των οραμάτων του ευεργέτη.

Πρώτα - πρώτα, ο Ζαρίφης ήταν παθιασμένος με τον ελληνισμό. Καταγόταν από την Προικόννησο και είχε γεννηθεί στο Μέγα Ρεύμα. Κοιτίδα δηλαδή της προέλευσής του ήταν η Προποντίδα. Η Προποντίδα που χωρίζει και ενώνει την Ευρώπη με την Ασία, το Αιγαίο με τον Εύξεινο. Η περιοχή αυτή είναι κομβικό σημείο του αρχαίου μας και βυζαντινού πολιτισμού. Η ελληνική μυθολογία και αρχαία ιστορία, η αργοναυτική εκστρατεία, ο τρωικός πόλεμος, οι ελληνικές αποικίες στα δυτικά Μικρασιατικά παράλια, οι ιωνικές πόλεις, η βυζαντινή αυτοκρατορία, η Κωνσταντινούπολη, η Αγία Σοφία. Χιλιετίες ιστορίας θαμμένες τώρα κάτω από οθωμανική κυριαρχία τεσσάρων αιώνων²¹. Πώς είναι δυνατόν να εξακολουθήσει να ζει ο ελληνισμός; Πώς αλλιώς, αν όχι με τη διαίωση του ελληνικού πνεύματος; Ο Ζαρίφης είχε την πεποίθηση ότι η κυριαρχία των Ελλήνων πάνω στους Οθωμανούς και στη συνέχεια η απελευθέρωση του αλύτρωτου ελληνισμού θα πραγματοποιούνταν με την ελληνική παιδεία και την πνευματική καλλιέργεια των Ελλήνων. Πίστευε στην πολιτιστική ακτινοβολία του υπόδουλου ελληνισμού. Κύριος στόχος των ευεργεσιών του ήταν η εκπαίδευση. Τα πρώτο λοιπόν μέλημά του ήταν η δημιουργία ελληνικών σχολείων.

Η πρώτη από τις δύο μεγάλες του ευεργεσίες προς αυτήν την κατεύθυνση ήταν η ίδρυση, το 1876, των **Ζαριφείων Διδασκαλείων**, Αρρένων και Θηλέων, της **Φιλιππούπολης**. Πολύ πριν οριοθετηθούν τα σημερινά σύνορα, η Θράκη περιλάμβανε την ευρύτερη περιοχή ανάμεσα στο δυτικό Εύξεινο Πόντο και στο Βόρειο Αιγαίο. Και η Φιλιππούπολη αποτελεί κομβικό σημείο της περιοχής αυτής. Εξάλλου, ο Ζαρίφης θεωρούσε τον εαυτό του θρακικής καταγωγής. Η Προικόννησος της Προποντίδας, η ιδιαίτερη πατρίδα του παππού του, βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο της Θράκης, αλλά και το Μέγα Ρεύμα όπου γεννήθηκε ο ίδιος, βρίσκεται στην ευρωπαϊκή ακτή του Βοσπόρου, δηλαδή, επίσης στη Θράκη. Τα Ζαριφεία Διδασκαλεία θεωρούνται ως πραγματικός φάρος των ελληνικών γραμμάτων της Θράκης²². Η Φιλιππούπολη ήταν η πρωτεύουσα της Ανατολικής Ρωμυλίας, και είχε έντονο το ελληνικό στοιχείο.

Η δεύτερη μεγάλη ευεργεσία του Γ. Ζαρίφη είναι η κατασκευή του οικοδομήματος της **Μεγάλης του Γένους Σχολής**. Η Σχολή είχε ιδρυθεί από την περίοδο της άλωσης, με άλλο όνομα, και κατά καιρούς στεγαζόταν σε διάφορες περιοχές της Κωνσταντινούπολης. Τελικά, υπό τη αιγίδα του Πατριαρχείου, αποφασίστηκε να μεταφερθεί στη θέση Φανάρι, πάνω στον 5^ο λόφο της Πόλης. Για το σκοπό αυτό σχεδιάστηκε από τον αρχιτέκτονα Κωνσταντίνο Δημάδη ένα μεγαλοπρεπές οικοδόμημα σε τοξοειδές σχήμα ώστε να έχει πλήρη και άπλετο φωτισμό. Η κάτοψη του κτιρίου έχει σχήμα αετού με ανοιγμένα φτερά. Η συνολική επιφάνεια οικοδομήσεως είναι 3020 τ.μ. Αποτελείται από ισόγειο και 3 ορόφους. Στο πίσω μέρος καταλήγει σε πύργο που στέφεται με μεγαλοπρεπή τρούλο, ενώ το μεσαίο τμήμα της πρόσοψης καταλήγει σε μεγάλο κεντρικό εξώστη. Το οικοδόμημα περιλαμβάνει αίθουσες διδασκαλίας, αμφιθέατρα

²¹ Και ο ιστορικός μας Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος (1815-1891) είχε γεννηθεί στην Κωνσταντινούπολη. Το 1872, όταν τελείωσε την εντυπωσιακή του *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ο Γ. Ζαρίφης βρισκόταν στην οικονομική και κοινωνική του ακμή. Είναι πολύ φυσικό να είχε διαβάσει τον Παπαρηγόπουλο και να είχε επηρεαστεί από αυτόν. Ίσως δεν είναι τυχαίο ότι οι μεγάλες ευεργεσίες του Γ. Ζαρίφη υπέρ του Ελληνισμού πραγματοποιήθηκαν από τη δεκαετία του 1870 και μετά.

²² Μεταξύ των μεταγενέστερων Ελλήνων που σπούδασαν στα Ζαριφεία Διδασκαλεία είναι και ο ποιητής Κώστας Βάρναλης.

και εργαστήρια για όλα τα μαθήματα, διαφόρων κατευθύνσεων. Η Σχολή περιλαμβάνει Γυμνασιακό και Λυκειακό τμήμα αρρένων, στο οποίο προστέθηκε και θηλέων από το 1987. Τα 9/10 των εξόδων κατασκευής είχε αναλάβει ο Γ. Ζαρίφης, ενώ το υπόλοιπο ποσό, θρησκευτικά ιδρύματα και άλλοι ευεργέτες από την Κωνσταντινούπολη. Το οικοδόμημα εγκαινιάστηκε στις 12.9.1882²³.

Εκτός από τα δύο αυτά κύρια έργα, ίδρυσε τα **Ζαρίφεια Εκπαιδευτήρια** και το **Ζαρίφειο Νηπιαγωγείο** των Θεραπειών, το **νηπιαγωγείο** της Προύσας, το «**Παρθεναγωγείο Απόρων Κορασίδων**» στην Πόλη, που ονομάστηκε αργότερα «**Κεντρικό Παρθεναγωγείο**». Παράλληλα έδινε μόνιμες χορηγίες σε πάμπολλα ελληνικά σχολεία και εκπαιδευτικά καταστήματα σε κάθε γωνιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Αλλά και στις φιλανθρωπίες του προς μεμονωμένα άτομα, ο Ζαρίφης ενδιαφερόταν πρώτα απ' όλα να δώσει υποτροφίες **σε προικισμένους νέους**, που είχαν σκοπό να σπουδάσουν τα ελληνικά γράμματα. Όταν γνώριζε κάποιον που είχε την έφεση να προοδεύσει, δεν δίσταζε να τον βοηθήσει. Οι νέοι που υποστηρίχθηκαν αριθμούν δεκάδες, αλλά η πιο γνωστή είναι η περίπτωση του πεζογράφου **Γεωργίου Βιζυηνού** (1849-1896), που είχε γεννηθεί στη Βιζύη της Ανατολικής Θράκης και γνωρίστηκε με το Ζαρίφη το 1873. Ο τελευταίος εξετίμησε το ταλέντο και την ευφυΐα του νεαρού θρακιώτη και τον προέτρεψε να στραφεί στη λογοτεχνία αλλά και στις φιλολογικές επιστήμες. Τα πρώτα έργα του Βιζυηνού που ήταν ποιητικά και βραβεύτηκαν σε λογοτεχνικούς διαγωνισμούς της εποχής, είχαν τυπωθεί με έξοδα του μεγάλου ευεργέτη. Αργότερα ο Βιζυηνός αφοσιώθηκε στην πεζογραφία. Ο Ζαρίφης χορήγησε και υποτροφία στο συγγραφέα για το Πανεπιστήμιο των Αθηνών και μετά τον έστειλε στο Γκαίτιγκεν της Γερμανίας να σπουδάσει φιλολογία και φιλοσοφία (1875-1878). Εκεί έγραψε και φιλοσοφική-ψυχολογική διατριβή σχετικά με την παιδική ψυχολογία. Ο θάνατος του ευεργέτη του, προκάλεσε πολύ μεγάλη θλίψη στο Βιζυηνό, και αυτή ήταν ένας από τους λόγους που τον οδήγησαν στο φρενοκομείο και τελικά, μετά από προϋούσα παράλυση, στο θάνατο²⁴.

Στα πλαίσια της εθνικής προσφοράς το Γ. Ζαρίφη περιλαμβάνονται χορηγίες σε δεκάδες φιλολογικούς και πολιτιστικούς συλλόγους, καθώς και αθλητικούς, όλους ελληνικούς, σε πολλούς από τους οποίους χρημάτισε και πρόεδρος. Ο πιο γνωστός είναι ο περίφημος **Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος**, του οποίου οι δραστηριότητες και η βιβλιοθήκη χρηματοδοτούνταν από αυτόν. Ο ίδιος πρωτοστάτησε, το 1870, σε μία σοβαρή κίνηση συμμαχίας μεταξύ των Ελλήνων τραπεζιτών και των ελληνορθόδοξων λογίων, ενσαρκώνοντας προσωπικά το διπλό ιδανικό του Λόγιου και του Κερδώου Ερμή²⁵. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο χαρακτηρισμός «φιλογενής» που είχε αποδοθεί στο Γ. Ζαρίφη δεν ήταν απλά κολακευτικός, αλλά κυριολεκτικός. Επειδή πάντως βοηθούσε ταυτόχρονα και το οθωμανικό κράτος, δεν τόλμησε κανένας από τους Οθωμανούς να του ζητήσει εξηγήσεις για πιο λόγο ευνοούσε το ελληνικό στοιχείο.

Για την υποστήριξη του Ελληνισμού, παράλληλα με τα σχολεία, έπρεπε **να ενισχυθεί και η Εκκλησία**. Στο σημείο αυτό ο Ζαρίφης ήταν πολύ προσεχτικός. Την Εκκλησία δεν την ευεργετούσε επιδεικτικά. Υποστήριζε οικονομικά το Πατριαρχείο, έδινε χορηγίες συντηρώντας πολλές εκκλησίες και εκκλησιαστικά ιδρύματα, αλλά χωρίς να προκαλεί τους μωαμεθανούς. Γι' αυτό το λόγο δεν μας είναι γνωστές συγκεκριμένες πράξεις ευεργεσίας. Πάντως, πιο φανερό ήταν η υποστήριξή του για

²³ Άρθρο από την ιστοσελίδα: www.megalixoli.gr.

²⁴ Ιστοσελίδα ΕΚΕΒΙ. Επιμέλεια: Φιλοθέη Κολίτσα.

²⁵ Ιστοσελίδα Εγκυκλοπαίδειας Μείζονος Ελληνισμού. Χ. Εξερτζόγλου: «Γεώργιος Ζαρίφης», 2008.

την ίδρυση ιερατικών σχολών. Υποστήριζε επίσης τις μειονότητες των Αρμενίων που ήταν ορθόδοξοι, αλλά και των Εβραίων που είχαν συγγενικό θρήσκευμα.

Το επόμενο μέλημα του Ζαρίφη ήταν οι ευεργεσίες σε **φιλανθρωπικά ιδρύματα**, όπως βρεφοκομεία και γηροκομεία, και κυρίως νοσοκομεία. Είναι γνωστή η προσφορά του στα **νοσοκομεία Μπαλουκλή**, στη νοτιοδυτική πλευρά της Κωνσταντινούπολης. Πριν κατασκευαστούν τα νοσοκομεία αυτά, τα κτίριά τους ήταν διασκορπισμένα σε τέσσερα διαφορετικά σημεία τη Πόλης. Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ξεκίνησε από τον ελληνισμό της Κωνσταντινούπολης η διαδικασία για την ενοποίησή τους, στην περιοχή Μπαλουκλή. Έλαβαν το όνομα «**Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα**» (**Ε.Φ.Κ**), αποτελούσαν ένα μεγάλο νοσηλευτικό συγκρότημα, πρότυπο για την εποχή, και θεωρούντο το Ι.Κ.Α. των ομογενών μας στην οθωμανική αυτοκρατορία. Στη μεταγενέστερη εξέλιξή τους έφτασαν να διαθέτουν γύρω στα 1000 κρεβάτια. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν νοσηλεύονταν σ' αυτά και ασθενείς άλλων εθνικοτήτων και θρησκειμάτων. Ο Γ. Ζαρίφης, εκτός από μεγάλος ευεργέτης των Ε.Φ.Κ., ήταν και ο βασικός συντάκτης του κανονισμού λειτουργίας τους που εκπονήθηκε το 1862 και απέκτησε ισχύ νόμου²⁶. Επειδή η κατασκευή των νοσοκομείων συνεχίστηκε και μετά το θάνατο του Ζαρίφη, οι ευεργεσίες του προς αυτά συνεχίστηκαν από τη γυναίκα του Ελένη και από το γιο του Περικλή, με ποσά που είχε ορίσει στη διαθήκη του. Με τα ίδια ποσά αγοράστηκε το 1903 από τη γυναίκα του και ένα μεγάλο κτίριο στα Πριγκηπονήσια²⁷ για να μεταφερθεί εκεί το ορφανοτροφείο των νοσοκομείων, μακριά από την νοσοκομειακή ατμόσφαιρα. Σημειώνεται τέλος ότι, από την οικογένειά του ανακατασκευάστηκε το 1896 και η Θεολογική Σχολή της Χάλκης, πάλι στα Πριγκηπονήσια, που είχε καταστραφεί από το μεγάλο σεισμό του 1894.

Κάνοντας μίαν ανασκόπηση των ευεργεσιών του Γ. Ζαρίφη, επιβεβαιώνουμε ότι αυτές απευθύνονταν, κατά σειρά προτεραιότητας, στο Έθνος, στην Εκκλησία και στην Κοινωνία. Η ευεργετική λειτουργία τόσο του ίδιου όσο και των άλλων κωνσταντινουπολιτών ευεργετών ήταν **ιστορικά προοδευτική**, διότι όλοι τους παρακολουθούσαν από κοντά και με ενδιαφέρον την εξέλιξη των κοινωνικών αναγκών με την πάροδο του χρόνου, και προσπαθούσαν να τις καλύψουν. Ωστόσο, ο Ζαρίφης έβλεπε τις ανάγκες αυτές και από ένα άλλο πρίσμα. Τα θέματα του Έθνους και της Θρησκείας τα έβλεπε σαν διαχρονικές αξίες, και προτιμούσε πάνω από όλα να ενισχύει την ελληνοχριστιανική εκπαίδευση, διότι από αυτήν εξαρτούσε αποκλειστικά την επιβίωση του ελληνισμού. Αυτό θα φανεί καλύτερα στο επόμενο κεφάλαιο όπου αναπτύσσεται η μεγάλοπνη πολιτική του Ζαρίφη.

Όσον αφορά την ανταπόδοση των ευεργετούμενων προς τον μεγάλο ευεργέτη, ήταν ποικιλόμορφη αλλά και πρωτότυπη. Είχαν εκφράσει δημόσια την ευγνωμοσύνη τους προς αυτόν, από τον σουλτάνο και τον πατριάρχη, μέχρι τον τελευταίο ζητιάνο. Όταν το 1881 ο Ζαρίφης αρρώστησε και χρειάστηκε να πάει για νοσηλεία στη Γαλλία, ο λαός της Κωνσταντινούπολης ξεπροβόδησε με ευχές το ατμόπλοιο που τον μετέφερε, είτε από τις προκουμαίες του Βοσπόρου, είτε επιβαίνοντας σ' έναν ολόκληρο στόλο από καΐκια και κάθε είδους πλοίαρια. Κατά τη διάρκεια της ασθένειάς του γίνονταν επανειλημμένα δεήσεις, υπέρ της υγείας του, από όλες τις εκκλησίες της Κωνσταντινούπολης και από πολλές εκκλησίες της Θράκης και των νησιών του Αιγαίου. Όταν μετά από μήνες επέστρεψε θεραπευμένος, ένας ακόμη μεγαλύτερος στόλος τον προϋπάντησε, με σφυρίγματα των πλοίων, σημαιοστολισμό

²⁶ Μεταπτυχιακή εργασία της Ανδριάνας Νιάρη, Πανεπιστήμιο Κρήτης, με τίτλο «*Οργανωτική εξέλιξη ενός Νοσοκομείου: τα Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα της Κωνσταντινούπολης, 1862-1914*».

²⁷ Σύνολο εννιά όμορφων μικρών νησιών στην ανατολική Προποντίδα, από τα οποία κατοικούνταν τα τέσσερα. Χρησίμευαν και ως θέρετρα.

και λαϊκές ζητωκραυγές. Όλη η Κωνσταντινούπολη γιόρταζε. Κι αργότερα, την ημέρα της κηδείας του, οι οθωμανικές αρχές κήρυξαν γενικό πένθος στην Πόλη, τα σχολεία και τα καταστήματα έμειναν κλειστά, ενώ, σύμφωνα με τον τύπο της εποχής, τη σορό του την ακολούθησαν σαράντα χιλιάδες λαού.

Πενήντα χρόνια αργότερα, το 1934, οι θρακιώτες της Αλεξανδρούπολης, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης προς τον μεγάλο ευεργέτη, τα εκπαιδευτήρια που έκτισαν στην πόλη τους τα ονόμασαν «Ζαρίφειο Παιδαγωγική Ακαδημία», αν και δεν είχαν χτιστεί από χορηγίες της οικογένειας Ζαρίφη. Πρώτος διευθυντής του ιδρύματος αυτού υπήρξε ο Ευάγγελος Παπανούτσος.

Ίσως όμως η πιο πρωτότυπη και συγκινητική έκφραση ευγνωμοσύνης προς τον Γ. Ζαρίφη φαίνεται στα επόμενα παραδείγματα. Όταν πέθανε, οι ζητιάνοι της Κωνσταντινούπολης έκαναν έρανο και αγόρασαν στεφάνι που το πρόσφεραν στην κηδεία του. Και τέλος, οι μικρασιάτες Έλληνες είχαν πλάσει και χρησιμοποιούσαν τη λέξη «ζαριφηλίκι» που σήμαινε αρχοντιά και γενναιοφροσύνη.

Ο πολιτικός Γεώργιος Ζαρίφης.

Ο Γ. Ζαρίφης ήταν πασίγνωστος στην εποχή του, τόσο για τα πλούτη του, όσο και για τις ευεργεσίες του. Εκείνο όμως που δεν εκδηλώνεται εξίσου φανερά στις δραστηριότητές του είναι οι πολιτικές του προθέσεις, τα σχέδιά του για το μέλλον του ελληνικού έθνους. Ο Ζαρίφης έζησε σε έναν τόπο και σε ιστορικές συνθήκες πολύ εύθραυστες για τον Ελληνισμό. Έπρεπε να κρατήσει πολύ λεπτές ισορροπίες για να επιβιώσουν, αφενός ο ίδιος και η τάξη του, αλλά κυρίως οι Έλληνες. Μέσα από την επιβίωση του έθνους, ασφαλώς και θα επιτυγχανόταν η επιβίωση και του κάθε Έλληνα. Έτσι ο Ζαρίφης έπρεπε να ελιχθεί κατάλληλα, ανάμεσα στις οθωμανικές αρχές, στην Εκκλησία και στο ελληνικό κράτος.

Οι σχέσεις του με την οθωμανική αυτοκρατορία. Παρά τη μεγάλη οικονομική και κοινωνική του ισχύ, ο Γ. Ζαρίφης αντιμετώπιζε τη θέση του πολύ ρεαλιστικά. Ήξερε ότι η δύναμη του δεν πατούσε σε στέρεες βάσεις. Έλληνας αυτός, ζούσε στην οθωμανική αυτοκρατορία που είχε κατακτήσει το ελληνικό γένος εδώ και τέσσερις αιώνες και που πίστευε σε άλλη θρησκεία, τη μωαμεθανική, καθόλου φιλική προς τον Χριστιανισμό. Από την παιδική του ηλικία είχε εμπειρίες της εχθρικής οθωμανικής συμπεριφοράς. Ο πατέρας του Ιωάννης Ζαρίφης, έχοντας σχέσεις με τη Φιλική Εταιρία, αναγκάστηκε, για να ξεφύγει από την οθωμανική οργή, να πάρει όλη του την οικογένεια από την Κωνσταντινούπολη και να καταφύγει για δέκα χρόνια στην Οδησό. Η οικογένεια ξαναγύρισε στην Πόλη το 1829, όταν πια είχε ιδρυθεί το ελληνικό κράτος, και οι Μεγάλες Δυνάμεις, επιδιώκοντας την ηρεμία στην περιοχή, είχαν εξαναγκάσει πολιτικά τους Οθωμανούς να αποδεχθούν την ανεξαρτησία της Ελλάδας, και παράλληλα τους πίεζαν να κατευνάσουν το θυμό τους.

Ο Ζαρίφης είχε την ευφυΐα να αντιληφθεί ότι η ζωή των Ελλήνων που κατοικούσαν σε οθωμανικά εδάφη εξαρτιόταν από τις πολιτικές ισορροπίες στη Μικρά Ασία ανάμεσα στην Υψηλή Πύλη και τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η ασφάλεια των Ελλήνων της Μικράς Ασίας κινδύνευε περισσότερο από όσο του παροικιακού ελληνισμού της Αιγύπτου. Ο Μωχάμετ Άλη, υποστήριζε τους Αιγυπτιώτες Έλληνες, βασικά για το δικό του οικονομικό συμφέρον, αλλά και επειδή οι έλληνες ήταν εναντίον των Οθωμανών με τους οποίους και ο ίδιος βρισκόταν σε εχθρικές σχέσεις. Εξάλλου οι Αιγυπτιώτες υπολόγιζαν και στην υποστήριξη των αποικιοκρατών που κυριαρχούσαν στην Αίγυπτο. Όμως, στην οθωμανική αυτοκρατορία τα πράγματα ήταν πολύ πιο επικίνδυνα. Η παραμικρή προστριβή μεταξύ Ελληνικού Κράτους και Υψηλής Πύλης είχε δυσμενή αντίκτυπο στους

Έλληνες της Μικράς Ασίας και στις άλλες περιοχές όπου υπήρχαν υπόδουλοι συμπατριώτες. Η μόνη προστασία που μπορούσαν να έχουν οι αλύτρωτοι Έλληνες προερχόταν από τις μεγάλες δυνάμεις, οι οποίες για δικό τους συμφέρον ήθελαν την ανεξαρτησία της Ελλάδας αλλά και την ειρήνη στην περιοχή. Υπήρχε παράλληλα και το φτωχό οθωμανικό πλήθος που φθονούσε την ελληνική οικονομική κυριαρχία στην οθωμανική επικράτεια, αλλά και φανατιζόταν από τον ισλαμισμό.

Ο Ζαρίφης τα αντιλαμβάνονταν όλα αυτά και έπρεπε να ελιχθεί ανάλογα με τις συνθήκες. Η οικονομική του κυριαρχία έπρεπε να συμβαδίζει με κατάλληλη πολιτική. Το οθωμανικό πλήθος το εξευμένιζε με τις φιλανθρωπίες. Όσο για το οθωμανικό κράτος έβλεπε ότι ήταν αρκετά ανίσχυρο οικονομικά, έπρεπε λοιπόν να χρησιμοποιήσει την οικονομική του ισχύ για να αντιμετωπίσει την πολιτική του εξουσία. Επιδίωξε λοιπόν μian άτυπη συμφωνία με τις οθωμανικές αρχές. Προκειμένου να εξασφαλίσει την οικονομική του ανεξαρτησία και κυριαρχία, θα βοηθούσε την Πύλη εκεί που εκείνος υπερίσχυε. Είχε δύο μεγάλα ατού: τις σχέσεις του με τη δύση και τον πλούτο του.

Δεν είναι τυχαίο ότι διατηρούσε στενές κοινωνικές σχέσεις με ευρωπαίους προξένους και συναναστρεφόταν τους διπλωμάτες των μεγάλων δυνάμεων. Παράλληλα είχε συχνότατες επαφές με Οθωμανούς αξιωματούχους αλλά και με το αυτοκρατορικό παλάτι του Σουλτάνου για θέματα εξωτερικής πολιτικής. Το ευχάριστο για τον Ζαρίφη ήταν ότι, κατά την εποχή της ακμής του, τα προβλήματα της αυτοκρατορίας με τη δυτική Ευρώπη ήταν σε μεγάλο βαθμό οικονομικά. Ο «μεγάλος ασθενής» είχε συνάψει δάνεια που δεν μπορούσε να τα πληρώσει. Μετά την οριστική παύση πληρωμών του Οθωμανικού Χρέους (6 Οκτωβρίου 1875), ο Γ. Ζαρίφης ενεπλάκη στο θέμα αυτό, ως εκπρόσωπος των ομίλου τραπεζών του Γαλατά. Έπεισε τον όμιλο να ενεργοποιηθεί υπέρ του Οθωμανικού Κράτους, προσφέροντας δάνεια, ενώ ο ίδιος ανέλαβε να υποβάλει τις σχετικές προτάσεις. Έπειτα από τρεις αλληπάλληλες προσωπικές του πα-ρεμβάσεις, το θέμα του Χρέους επιλύθηκε στην τελική σύμβαση της 22ας Νοεμβρίου 1879. Ως αμοιβή παραχωρήθηκε στον Γ. Ζαρίφη μια έκταση στην Μεσοποταμία, στην περιοχή Μπέλεντ Ρουζ. Την κτηματική αυτή περιουσία εκμεταλλευόταν ο γιος του Λεωνίδα²⁸.

Η επέμβαση αυτή του Ζαρίφη, η φαινομενικά οικονομική, ήταν στην ουσία βαθιά πολιτική. Τα κίνητρό του, χωρίς να το δείχνει, δεν εμπνέονταν από κάποια ιδιαίτερη συμπάθεια προς το οθωμανικό κράτος. Αυτή η πολιτικά ιδιοφυής κίνηση, αποσκοπούσε σε συγκεκριμένο αποτέλεσμα, το οποίο και πέτυχε. Αφενός την απαλλαγή της αυτοκρατορίας από ένα μεγάλο οικονομικό πρόβλημα, γεγονός που συνέφερε τους τραπεζίτες του Γαλατά, και αφετέρου την πολιτική σταθεροποίηση της θέσεως των τραπεζιτών αυτών. Τελικά, χάρη στον Ζαρίφη, κατά τη διάρκεια της τελευταίας πενταετίας της ζωής του (1879-1884), οι σχέσεις των τραπεζιτών με την Πύλη ήταν άριστες. Όσο για τον ίδιο, η απόκτηση του Μπέλεντ Ρουζ, δεν είχε τόσο σημασία όση η ευγνωμοσύνη του Σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ (1876-1909), «*μεθ' ου συνεδέετο δια ιδιαιτέρας και στενής φιλίας, απήλανε δε ουχί της ευνοίας, αλλά του σεβασμού και της υπολήψεως του οθωμανού Ανακτορος*»²⁹. Ο Σουλτάνος έδειχνε με κάθε τρόπο την ευγνωμοσύνη του προς τον Ζαρίφη, αφού ο τελευταίος τον είχε απαλλάξει από ένα τόσο σοβαρό πρόβλημα, το οποίο είχε προκύψει ταυτόχρονα με την ανάρρησή του στον οθωμανικό θρόνο.

Οι σχέσεις του Γ. Ζαρίφη με τους Έλληνες του ελλαδικού χώρου.

²⁸ Ως η υποσημείωση (14). Σελ. 14, 33-35, 39, 59, 97, 104.

²⁹ Εφημερίδα «Θεσσαλία» του Βόλου, έτος Ε΄, αρ. φ. 506, 14.4.1884, σ.3.

Όπως έχει αναφερθεί, ο Ιωάννης Ζαρίφης, ο πατέρας του μεγάλου ευεργέτη, κατέβηκε με την οικογένειά του στο Ναύπλιο, το 1830, μάλλον κατόπιν προσκλήσεως του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια. Ο Γ. Ζαρίφης, στον οποίο ανατέθηκαν από τον κυβερνήτη διοικητικά καθήκοντα, ήταν ένας από τους πολλούς έλληνες ετερόχθονες που ήρθαν από τις αλύτρωτες περιοχές για να βοηθήσουν στη συγκρότηση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Στην Πελοπόννησο όμως η οικογένεια Ζαρίφη βρέθηκε ανάμεσα στις διαμάχες μεταξύ αυτοχθόνων και ετεροχθόνων, με δυσάρεστη συνέπεια τη δολοφονία του Καποδίστρια. Μετά από αυτές τις εξελίξεις, οι Ζαρίφηδες, στενοχωρημένοι και αηδιασμένοι, επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη.

Φαίνεται ότι η αντιπάθεια των αυτοχθόνων επηρέασε έντονα τη ζωή και τη συμπεριφορά του Γ. Ζαρίφη. Πιθανότατα αυτή η αντιπάθειά τους να ήταν ο λόγος που απέτρεπε στο Ζαρίφη από το να κάνει ευεργεσίες στο εθνικό κέντρο. Θεωρούσε ότι η κοινή γνώμη του ελλαδικού χώρου ήταν κοντόφθαλμη και αντιδραστική προς την πρόοδο, όπως την εννοούσε εκείνος. Από την άλλη, ίσως να μην την έβρισκε εντελώς αδικαιολόγητη. Οι αυτόχθονες έβλεπαν ότι αγώνες και οι θυσίες τους στην Ελληνική Επανάσταση απειλούνται από τους μεγαλοσχήμονες ετερόχθονες που είχαν κρατήσει παθητική ή και εχθρική στάση προς την επανάσταση. Έτσι, μπροστά στον Ζαρίφη υψώθηκε ένα μεγάλο πρόβλημα: πώς θα μπορούσε να επιζήσει το ελληνικό Έθνος; Πώς θα μπορούσε να βρεθεί μια εθνική λύση υπεράνω των εθνικιστικών μικροτήτων και του εμφύλιου σπαραγμού;

Η λύση που βρήκε ήταν μεγαλοφυής. Στην αρχή, έπρεπε να υποστηριχθεί, σε όλη την έκταση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, το ελληνικό στοιχείο. Η κυριαρχία του ελληνικού πνεύματος θα πραγματοποιούνταν με την καλλιέργεια των ελληνικών γραμμάτων. Παράλληλα θα αυξανόταν και η επίδραση της εκκλησίας. Η πολιτική οξυδέρκεια του Γ. Ζαρίφη φαίνεται και στο επόμενο ιστορικό συμβάν. Το 1876, ίδρυσε τα Ζαρίφεια Διδασκαλεία της Φιλιππούπολης. Δύο χρόνια αργότερα, το 1878, ανακηρύχθηκε η αυτονομία της Ανατολικής Ρωμυλίας, με πρωτεύουσα τη Φιλιππούπολη. Στην περιοχή αυτή κυριαρχούσε το ελληνικό στοιχείο. Με την ίδρυση των Διδασκαλείων του, ο Ζαρίφης αποσκοπούσε στην εμπέδωση του ελληνικού πνεύματος, ώστε η Ρωμυλία να έχει βάσιμες αξιώσεις καθαρά ελληνικής επαρχίας. Η κίνηση αυτή του Ζαρίφη ήταν προφητική. Αν σκεφτούμε ότι μετά από λίγα χρόνια, το 1885, η Α. Ρωμυλία καταλήφθηκε πραξικοπηματικά από τη Βουλγαρία, καταλαβαίνουμε ότι η ίδρυση των Διδασκαλείων υπαγορευόταν από την αγωνία του Έλληνα ευεργέτη να μη χαθεί αυτός ο ελληνικός χώρος.

Η βασική πεποίθηση του Γ. Ζαρίφη ήταν ότι, μπροστά στην ελληνική και χριστιανική παιδεία, ο οθωμανισμός θα εξαφανιζόταν πνευματικά. Σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο πλούτος των ομογενών ελλήνων στην οθωμανική επικράτεια αποτελούσε το 50% του συνολικού πλούτου του οθωμανικού κράτος, ενώ οι Οθωμανοί είχαν μόλις το 15%³⁰, ο Ζαρίφης θεωρούσε ζήτημα χρόνου να πεθάνει «ο μεγάλος ασθενής», να χαθεί κυριαρχία του, και να αναστηθεί ο Ελληνισμός. Δεν ήταν μια κοντόφθαλμη Μεγάλη Ιδέα κατακτήσεων μετά από πολεμική επικράτηση, όπως την έβλεπαν οι αυτόχθονες, αλλά μια θριαμβευτική Ανάσταση.

Ο ρεαλιστικός τρόπος που θα πραγματοποιούνταν η πολιτική λύση της Ανάστασης, θα μας φανεί, από πρώτη ματιά, αποκρουστικός. Ο Ζαρίφης ήθελε να καταργηθεί τόσο το ελληνικό όσο και το οθωμανικό κράτος και να δημιουργηθεί μια ελληνο-οθωμανική αυτοκρατορία, που θα περιλάμβανε μια τεράστια γεωγραφική έκταση από τα Βαλκάνια μέχρι τα ανατολικά σύνορα της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

³⁰ Ως η υποσημείωση (19).

(Είχε στο νου του και τα σχέδια του Ρήγα Φεραίου για τα Βαλκάνια). Με την ίδρυση αυτής της μικτής αυτοκρατορίας, πολύ γρήγορα το οθωμανικό στοιχείο θα εξαφανιζόταν, τόσο οικονομικά όσο και πνευματικά, και τελικά η όλη επικράτεια θα κατέληγε να είναι μόνο ελληνική. Η κυριαρχία του ελληνισμού θα ερχόταν αναπότρεπτα και δεν θα μπορούσε καμία πολιτική δύναμη να την εμποδίσει.

Ποια εμπόδια υπήρχαν σε ένα τόσο μεγαλόπνοο σχέδιο; Κατ' αρχάς, ο Σουλτάνος θα πειθόταν εύκολα διότι θα έβλεπε πως μεγαλώνει πάλι η κυριαρχία του. Εξάλλου το ελληνικό κεφάλαιο στην Κωνσταντινούπολη πάντα υποστήριζε το Σουλτάνο, και εκείνος δεν θα είχε τίποτα να φοβηθεί από τους Έλληνες. Προς την πλευρά της Ρωσίας οι σχέσεις θα ήταν καλές, και μάλιστα η ελληνική παρουσία στη χώρα αυτή, με τους δεσμούς της με το τσαρικό καθεστώς, θα εξομάλυνε τις ρωσο-οθωμανικές προστριβές. Η Αυστροουγγαρία δεν θα είχε πρόβλημα, διότι θα εξομαλυνόταν η κατάσταση στα Βαλκάνια. Σχετικά με τη Γαλλία και την Αγγλία, ο Ζαρίφης περίμενε να βοηθήσουν οι διπλωματικές του σχέσεις και οι οικονομική συνεργασία των Ελλήνων μεγαλοκεφαλαιούχων των ελληνικών παροικιών στα αποικιοκρατούμενα κράτη αλλά και στις πρωτεύουσες των δύο πάρα πάνω αποικιακών κρατών.

Αποδείχθηκε όμως ότι ο Ζαρίφης αισιοδοξούσε υπερβολικά για το μεγαλόπνοο σχέδιό του, γιατί πολύ γρήγορα συνάντησε ανυπέρβλητα εμπόδια. Φαίνεται ότι η πολιτική δεν ήταν τόσο εύκολη όσο η οικονομική κυριαρχία. Συζήτησε την ίδρυση της μικτής αυτοκρατορίας με τον Άγγλο πρέσβη, θα πρέπει όμως από την αρχή να συνάντησε άρνηση. Η πολιτική της Αγγλίας, το «διαίρει και βασίλευε», αντιδρούσε προς τη δημιουργία ισχυρών κρατών στα ανατολικά. Η πτώση της οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν κάτι θετικό γι' αυτήν, αλλά όχι η αντικατάστασή της με άλλο, ισχυρότερο κράτος. Έτσι, το πολιτικό σχέδιο του Ζαρίφη σταμάτησε στη γένεσή του. Ωστόσο εκείνος συνέχισε με τον ίδιο ρυθμό την ταχτική του για την υποστήριξη του ελληνισμού, πιστεύοντας πάντα ότι θα έχει καλά αποτελέσματα.

Έχοντας υπόψη μας τις ιστορικές εξελίξεις των αρχών του 20^{ου} αιώνα, αν θα είχε ευοδωθεί το σχέδιο του Ζαρίφη, ο μεγαλοϊδεατισμός θα πραγματοποιιόταν σαν ιστορική αναγκαιότητα. Επίσης, δεν θα προκαλούνταν οι βαλκανικοί πόλεμοι, ο χάρτης της νοτιοανατολικής Ευρώπης θα ήταν διαφορετικός, και οι ευνοϊκές συνέπειες για τη χώρα μας θα ήταν ανυπολόγιστες.

Ο Γ. Ζαρίφης και η Θεσσαλία.

Όπως είναι γνωστό, με τη Συνθήκη του Βερολίνου, το 1878, αποδόθηκαν στην Ελλάδα η Θεσσαλία και μέρος της Ηπείρου, στην περιοχή της Άρτας. Όμως, η οθωμανική αυτοκρατορία δυστροπούσε και δεν ήθελε να εγκαταλείψει αυτά τα εδάφη. Οι Μεγάλες Δυνάμεις πίεζαν συνεχώς την Πύλη, έγιναν κι άλλες συνεννοήσεις, και τελικά η Πύλη υποχώρησε μετά από τρία χρόνια, το φθινόπωρο του 1881. Ωστόσο οι Οθωμανοί γαιοκτήμονες των θεσσαλικών εδαφών γνώριζαν από τη αρχή ότι αργά ή γρήγορα θα έπρεπε να αποχωριστούν τις ιδιοκτησίες τους. Έτσι, καθ' όλη τη διάρκεια της τριετίας 1878-1881 προσπαθούσαν να τις πουλήσουν, ακόμη και σε εξευτελιστικές τιμές, παρά να τις εγκαταλείψουν χωρίς καμιά αποζημίωση.

Την εποχή εκείνη, το ιδιοκτησιακό καθεστώς της θεσσαλικής γης ήταν εξαιρετικά πολύπλοκο. Είχε διαμορφωθεί κατά τη διάρκεια πολλών αιώνων, από τη βυζαντινή εποχή, τη φραγκοκρατία και την οθωμανική κυριαρχία. Τελικά, τις παραμονές της Συνθήκης του Βερολίνου, ο επικρατέστερος τύπος ιδιοκτησίας γης

ήταν τα τσιφλίκια³¹, τα οποία επίσης χωρίζονται σε πέντε είδη και στα οποία ανήκε ολόκληρη η πεδινή Θεσσαλία, με 360 χωριά, ενώ μόνο οι ορεινές περιοχές είχαν αφηθεί σε μικροϊδιοκτήτες³². Είναι δύσκολο να διακρίνουμε ποια από τα τσιφλίκια ανήκαν εντελώς σε Οθωμανούς αξιωματούχους και ποια στον ίδιο το σουλτάνο, πολλά από τα οποία είχε παραχωρήσει μόνο για εκμετάλλευση σε έμπιστους του.

Θέλοντας οι Οθωμανοί να πουλήσουν τα θεσσαλικά τους τσιφλίκια, ποιοι θα μπορούσαν να τα αγοράσουν; Προφανώς αυτοί που είχαν την οικονομική δυνατότητα και ταυτόχρονα είχαν εύκολη πρόσβαση προς τους κρατικούς αξιωματούχους της Πύλης καθώς και προς τον ίδιο το σουλτάνο. Έτσι εξηγείται για ποιο λόγο μερικοί από τους πιο πλούσιους τραπεζίτες του Γαλατά αγόρασαν πολλά τσιφλίκια και βρέθηκαν, από τη μια μέρα στην άλλη, μεγαλοτσιφλικάδες της θεσσαλικής γης. Και επειδή οι ίδιοι ήταν που έκαναν ευεργεσίες στον Ελληνισμό, τελικά οι ευεργέτες κατέληξαν να αποτελούν ταυτόχρονα δυνάστες του αγροτικού θεσσαλικού πληθυσμού.

Αυτοί οι νέοι μεγαλοτσιφλικάδες αντιμετώπιστηκαν από τον πρώτο κιόλας καιρό με εχθρότητα εκ μέρους το ελλαδικού τύπου. Αναφέρουμε δύο χαρακτηριστικές δημοσιεύσεις:

«Κροίσοι αγοράζουν γαίας εις Θεσσαλίαν, αμιλλώμενοι τις να γενεί κύριος μεγαλύτερας εκτάσεως γαιών, και καταδυναστεύουν τον λαόν»³³.

«Τα κτήματα, μεγάλης εκτάσεως καθ' έκαστον, ανήκουσιν εις ολίγους (...) ομογενείς, ως τον Ζαρίφην, τον Ζωγράφον, τον Ζάππαν (...) και τινάς των εν Κωνσταντινουπόλει άλλων πλουσίων (...) Και όμως τις θα πι-στεύη ότι οι νέοι κύριοι των χωριών, οι από της πύλης αγόρασαντες ταύτα, εισίν απαιτητικότεροι των Τούρκων, προς τους μέχρι τούδε εν τοις χωρίοις οικούντας ή γεωργούντας Έλληνας γεωργούς; Παρά τοις Τούρκοις ανεγνωρίζετο τοις χωρικοίς η κυριότης της οικίας και της περιοχής αυτής, παρεχωρείτο ελευθέρως κήπος τις ή περιφέρεια μικρά, αφήτετο δε αυτοίς ελευθέρως να νέμονται δωρεάν(...) Αλλ' οι νέοι κύριοι, ου μόνον την νομήν απαρνούνται αυτοίς, αλλ' εκβιάζουσι τους δυστυχείς να τοις πληρώσωσι και ενοίκιον δια τας οικίας εις ας κατοικούσιν, και ας οι χωρικοί θεωρούσιν προ αμνημονετών χρόνων ως ιδίας»³⁴.

Δυσμενής σχόλια κατά των ελλήνων μεγαλοτσιφλικάδων παρουσιάζονται και σε πολλά άλλα δημοσιεύματα τόσο της Αθήνας όσο και των Θεσσαλικών πόλεων, και από τότε φαίνεται ότι το αγροτικό ζήτημα θα πάρει δυσάρεστη τροπή. Την εποχή εκείνη, από τον Απρίλιο του 1881 ως τον Μάιο του 1882, ο Γ. Ζαρίφης είναι άρρωστος και νοσηλεύεται στη Γαλλία. Όταν επιστρέφει, αντιλαμβάνεται το βάθος του προβλήματος και αποφασίζει αμέσως να το λύσει, τουλάχιστον σε ότι αφορά την προσωπική του συμμετοχή και ευθύνη, ως ιδιοκτήτης του τσιφλικιού των Σοφάδων:

«Ο φιλογενής κ. Γεώργιος Ζαρίφης, ιδιοκτήτης του χωρίου Σοφάδων, παρά την Καρδίτσαν κειμένου και κατοικημένου υπό 300 περίπου οικογενειών, επώλησε τούτο τοις χωρικοίς, αντί 25000 λιρών, δεχθείς να τω καταβάλωσι σήμερα τοις μετρητοίς

³¹ Η λέξη «τσιφλίκι» προέρχεται από την τουρκική λέξη «τσιφ» που σημαίνει «δύο» ή «ζευγάρι». Από τη λέξη αυτή βγαίνει το «τσιφλίκ», που σημαίνει καλλιέργεια της γης με ζευγάρι ζώων. Επομένως τσιφλίκια είναι οι εκτάσεις που καλλιεργούνται με τη χρησιμοποίηση ζευγαριών ζώων. Στα ελληνικά σχετικές λέξεις είναι ο ζευγάς ή ζευγίτης ή ζευγολάτης. Το τσιφλίκι αναφέρεται ως ζευγηλατέιον, χρησιμοποιούνται όμως και οι λέξεις: υποστατικό και έπαυλη. Στα τσιφλίκια περιλαμβάνονταν και ολόκληρα χωριά με καλλιεργητές τους κατοίκους τους. Τσιφλικάς είναι ο ιδιοκτήτης του τσιφλικιού.

³² Γ. Ε. Μαλαμίδης: «Μελέτη επί του αγροτικού ζητήματος της Θεσσαλίας». Εν Βόλω, 1910. Σελ.3-6.

³³ Εφημερίδα «Θεσσαλία» Βόλου, έτος Α, αρ. 19, 17.4.1880, σ.1.

³⁴ Εφημερίδα «Αιών» της Αθήνας, 24.9.1881

4000 λίρας μόνον, τας δε υπολοίπους 21000 αφήνει αυτοίς ως δάνειον, επί τόκω 6% και χρεωλύσιον 2%»³⁵.

Και ακολουθούν φυσικά ευνοϊκές κρίσεις γι' αυτήν του την πράξη:

«...διότι (ο Γ. Ζαρίφης) διασκεδάζει δια γενναίας, αρίστης και οικονομικότητας πράξεως, το καθ' εαυτόν αγροτικόν ζήτημα, εν τινι μέρει, ήτοι ζήτημα εκ των σοβαροτάτων και ικανών να προκαλέσωσι περιπλοκάς»³⁶.

Παρατηρούμε δηλαδή ότι ανεξάρτητα από το τι θα αποφάσιζαν οι άλλοι μεγαλοτσιφλικάδες, ο Γ. Ζαρίφης, όταν αντιλήφθηκε τη σοβαρότητα του θέματος, και μάλλον προβλέποντας τις δυσάρεστες εξελίξεις, διαχώρισε πθολύ γρήγορα από την αρχή τη θέση του, ώστε, και στο ελληνικό κράτος να μην προκαλέσει προβλήματα, αλλά προπάντων, να μη δυσαραστεί τους αγρότες της Θεσσαλίας.

Τα τελευταία χρόνια και ο θάνατος του Γ. Ζαρίφη.

Γύρω στην ηλικία των 70 του χρόνων (και συγκεκριμένα την πενταετία 1876-1881), ο Γ. Ζαρίφης έφτασε στο απόγειο της οικονομικής του δραστηριότητας, της κοινωνικής του καταξίωσης και της ευεργετικής του δράσης. Από το οικονομικό δίκτυο που είχε αναπτύξει με τους συγγενείς του στις σπουδαιότερες ελληνικές παροικίες από τον Εύξεινο Πόντο μέχρι το Λονδίνο, δίκτυο το οποίο διηύθυνε με απόλυτη επιτυχία, η ευρύτερη οικογένεια Ζαρίφη είχε συγκεντρώσει ανυπολόγιστα πλούτη. Η κοινωνική του αίγλη έφθανε μέχρι το σημείο να τον ευγνωμονεί ο ίδιος ο σουλτάνος Αμπτούλ Χαμίτ ο Β', για την πετυχημένη από μέρους του επίλυση του Οθωμανικού Χρέους. Όσο για τον ευεργετισμό του, είχε προχωρήσει ουσιαστικά ή και ολοκληρώσει τα τρία του μεγάλα έργα: το νοσοκομειακό συγκρότημα του Μπαλουκλή της Κωνσταντινούπολης, τα Ζαρίφεια Διδασκαλεία στη Φιλιππούπολη και τη Μεγάλη του Γένους Σχολή, στο Φανάρι, επίσης στην Κωνσταντινούπολη. Εκτός όμως από αυτά, πρόσφερε τεράστιες χορηγίες σε κάθε ίδρυμα που αποσκοπούσε στην ανάπτυξη του ελληνισμού και στην εδραίωση της χριστιανικής πίστης. Και τέλος, αμέτρητες ήταν οι ελεημοσύνες του σε άτομα που είχαν οικονομικές ανάγκες.

Τότε, την άνοιξη του 1881, ο Ζαρίφης έπαθε συμφόρηση, πιθανότατα από υπερκόπωση. Έμεινε παράλυτος και όλοι νόμισαν πως είχε φτάσει το τέλος του. Αλλά μετά από λίγες μέρες συνήλθε και οι γιατροί τον συμβούλεψαν να πάει για θεραπεία στο εξωτερικό, όπως και έγινε³⁷.

Η είδηση της αρρώστιας του Γ. Ζαρίφη συγκλόνησε τον ελληνισμό της Μικράς Ασίας και της Θράκης. Την παραμονή της ημέρας που θα έφευγε για το εξωτερικό, τον επισκέφθηκε ο Πατριάρχης για να του ευχηθεί καλό ταξίδι και καλή ανάρρωση³⁸. Την ημέρα της αναχώρησής του, πλήθος κόσμου τον ξεπροβόδισε στην προκουμαία και του ευχήθηκε για την υγεία του. Όλοι εκφράζονταν με ποικίλες εκδηλώσεις αγάπης. Στο εξωτερικό έμεινε ένα χρόνο. Νοσηλεύτηκε στο Παρίσι, ενώ διέμεινε και στη Μασσαλία, καθώς και στο Μόντε Κάρλο, λόγω του υγιεινού του κλίματος. Διέμεινε επίσης και στην Ιταλία. Επί πολλούς μήνες η υγεία του δεν πήγαινε καλά. Τον Οκτώβριο του 1881 τηλεγράφημα από το Παρίσι γνωστοποιεί ότι ο Γ. Ζαρίφης «προσεβλήθη από αποπληξιάς ή μάλλον ημιπληγιάς»³⁹. Η δυσάρεστη

³⁵ Εφημερίδα «Νέος Αιών» της Αθήνας, αρ. φ. 3981, 12.10.1882, σ.4.

³⁶ Εφημερίδα «Νέος Αιών» της Αθήνας, αρ. φ. 3983, 14.10.1882, σ.2.

³⁷ Ως η υποσημείωση (10). Σελ. 229.

³⁸ Εφημερίδα «Ανατολικός Αστήρ» της Κωνσταντινούπολης. Αρ. 29, 16.4.1881, σελ. 226-7. (Η αριθμηση της εφημερίδας συνεχίζεται στο κάθε φύλλο της).

³⁹ Ως προηγ. αρ. 2, 7.10.1881, σελ.13. (Αρίθμηση φύλλων καινούργιου έτους).

είδηση είχε ως αποτέλεσμα να γίνουν δεήσεις υπέρ της υγείας του, σε πολλές εκκλησίες της Κωνσταντινούπολης αλλά και σε πολλά μέρη όπου υπήρχε ελληνισμός. «Στον Πατριαρχικό ναό, την παρελθούσα Κυριακή, ετελέσθη πατριαρχική λειτουργία, υπέρ αναρρώσεως Γ. Ζαρίφη». Έγιναν επίσης λειτουργίες και σε άλλες εκκλησίες, καθώς και σε εκκλησίες των νησιών, όπως της κοινότητας Σύρου. Κι ακόμη έγιναν «από τον Πατριάρχη αρμενίων παρακλήσεις υπέρ υγείας Γεωργίου Ζαρίφη, εις αρμενικούς ναούς»⁴⁰. Η συμμετοχή των πιστών ήταν πάνδημη

Λίγο αργότερα, όταν ο Ζαρίφης έχει πια συνέλθει, στέλνει στο σουλτάνο «σπάνια δενδρύλλια» από το Παρίσι, για τους αυτοκρατορικούς κήπους, ευχαριστώντας τον για το ενδιαφέρον του⁴¹. Με την έναρξη του καινούργιου έτους, 1882, καταφθάνουν συνέχεια ευχάριστα νέα για την υγεία του Ζαρίφη. Βρίσκεται τώρα στην Ιταλία, για πλήρη ανάρρωση. Επί τέλους, στα τέλη του Μαΐου 1882 (μάλλον στις 28 του μηνός), ο Ζαρίφης επιστρέφει ατμοπλοϊκά από τη Μασσαλία στην Κωνσταντινούπολη. Κατά την υποδοχή του, οι εκδηλώσεις του λαού της Πόλης ήταν ανώτερες κάθε φαντασίας. Κωδωνοκρουσίες εκκλησιών, σημαιοστολισμοί και σφυρίγματα πλοίων, πλήθος κόσμου ζητωκραύγαζε στην προκυμαία, ενώ ολόκληροι στολίσκοι από πλοιάρια, ρυμουλκά, «ακάτια» και από πλεούμενα κάθε είδους έφθαναν μέχρι το ατμόπλοιο και το συνόδευαν στην είσοδό του στο λιμάνι. Αμέσως επισκέφτηκε τον Ζαρίφη στο νοσοκομείο ο Πατριάρχης, ενώ στις 30 Μαΐου, ο σουλτάνος δίνει εντολή στους δύο μεγάλους γιους του, τους πρίγκιπες, να επισκεφθούν τον Ζαρίφη και να του φιλήσουν το χέρι, σε ένδειξη χαράς και σεβασμού. Ο Ζαρίφης αρνείται από μετριοφροσύνη, αλλά ο σουλτάνος του διαμηνύει ότι η χειρονομία αυτή αποτελεί σουλτανική διαταγή, και επομένως δεν έχει δικαίωμα να την αρνηθεί⁴².

Ωστόσο, μετά την ανάρρωση του, ο Ζαρίφης εξακολουθούσε να έχει προβλήματα υγείας. Το μυαλό του διατηρούσε όλη τη διαύγειά του, κατόρθωνε να κινείται αρκετά καλά, αλλά τα πόδια του δεν τον βοηθούσαν. Μετά από λίγο καιρό κυκλοφορούσε με καροτσάκι. Όπως μας περιγράφει ο εγγονός του: «Είχε καταντήσει ένα γεροντάκι, αλλά η ραγισμένη αυτή κολόνα συγκρατούσε ακόμη γύρω της μια ολόκληρη οικογένεια»⁴³.

Στο μεταξύ οι εκδηλώσεις ευγνωμοσύνης του κόσμου προς το πρόσωπό του δεν σταματούσαν. Το φθινόπωρο του 1882, στην επίδοση διπλωμάτων στους αποφοίτους της Εμπορικής Σχολής της Χάλκης, ο διευθυντής της: «απήγγειλεν ευφραδεδστάτην πρόποσιν υπέρ του περιφανούς προστάτου της Σχολής, κ. Γ. Ζαρίφη, ου το όνομα ηλέκτρισε πάντας τους παρευρισκομένους, ζητωκραυγώντας επανειλημμένως»⁴⁴.

Καθώς η υγεία του κλονίζεται όλο και περισσότερο, μετά από ένα χρόνο ο Ζαρίφης είναι κατάκοιτος. Οι γιατροί τον παρακολουθούν από κοντά, έρχονται μάλιστα και γιατροί από το Παρίσι, τον Οκτώβριο του 1883⁴⁵. Και ενώ συνεχίζονται οι δεήσεις για την ανάρρωσή του, η υγεία του συνεχώς χειροτερεύει. Τέλος, μετά από δυνατή προσβολή στηθάγχης, ο Ζαρίφης πεθαίνει, γύρω στα μεσάνυχτα της 27^{ης} Μαρτίου 1884⁴⁶. Είναι περιττό να αναφέρουμε την αλγεινή εντύπωση που προξένησε

⁴⁰ Ως η υποσημείωση (38). Διάφορα φύλλα Οκτωβρίου 1881. Σελ. 16, 20, 29, 35.

⁴¹ Ως προηγ. Σελ. 40.

⁴² Για την υποδοχή του Ζαρίφη, ως η υποσημείωση (38). 2.6.1882, σελ. 266, 269, 279. Επίσης εφημερίδα «Αιών» της Αθήνας, αρ. φυλ. 3874, 8.6.1882, σ. 4.

⁴³ Ως η υποσημείωση (10). Σελ. 229.

⁴⁴ Εφημερίδα «Αυγή» της Κωνσταντινούπολης, αρ. φύλ. 917, 23.9.1882.

⁴⁵ Εφημερίδα «Θεσσαλία» του Βόλου, αρ. φύλ. 477, 22.10.1883, σ.1.

⁴⁶ Ως η υποσημείωση (10). Σελ. 239.

ο θάνατός του στον ελληνισμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Αλλά ακόμη και ο Αμπτούλ Χαμίτ επανέλαβε την προηγούμενη χειρονομία του. Έστειλε πάλι τους πρίγκιπες να φιλήσουν το χέρι της χήρας του Ζαρίφη, σε ένδειξη συμπαράστασης στο πένθος της οικογένειας. Η συμπαράσταση του κόσμου φαίνεται με την εκπληκτική του παρουσία την ημέρα της κηδείας. Ο τύπος της εποχής μάς πληροφορεί ότι 40.000 άτομα συνόδεψαν τον Γ. Ζαρίφη μέχρι την εκκλησία.

Μετά από επιθυμία της χήρας του Ζαρίφη, η καρδιά του νεκρού ταριχεύθηκε και τοποθετήθηκε στο ναό της Αγίας Παρασκευής των Θεραπειών όπου εκκλησιαζόταν και η ίδια. Για το σκοπό αυτό φτιάχτηκε στο Παρίσι μια λάρνακα από κρύσταλλο και ασήμι όπου τοποθετήθηκε η καρδιά. Η λάρνακα τοποθετήθηκε σε μνημείο, στο αριστερό κλίτος της εκκλησίας⁴⁷.

Η κηδεία του Γ. Ζαρίφη δημοσιοποιήθηκε ευρύτατα στον Τύπο της Κωνσταντινούπολης, όσο και της Αθήνας, αλλά και της ελληνικής επαρχίας. Μία από τις πολλές περιγραφές που δημοσιεύτηκαν είναι και αυτή που ακολουθεί.

«Τα κατά την κηδείαν του Γεωργίου Ζαρίφη»⁴⁸

«Υπερβαίνει πάσαν δυνατήν περιγραφὴν ἡ κηδεία τοῦ αἰοδίου φιλογενοῦς ἀνδρός. Αἱ ἐλληνικαὶ συνάδελφοι τοῦ Βυζαντίου βρῖθουσι λεπτομερειῶν, ἀς, ἵνα περιλάβωμεν, δὲν θὰ ἐπὴρκα ἡμῖν ὁ χῶρος πέντε φύλλων. Περιοριζόμεθα λοιπὸν εἰς συνοπτικωτάτην ἀφήγησιν τῶν γενομένων. Τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας ἄπειροι προσήρχοντο, ὅπως ἀσπασθῶσι τὸ ὑστατον τὸν νεκρὸν τοῦ Γεωργίου Ζαρίφη, ἢ ὅπως συλλυπηθῶσι τὴν θρηνοῦσαν αὐτοῦ οἰκογένειαν. Ἐκ τῶν πρώτων προσήλθον ἡ Α. Π. ὁ Οἰκουμ. Πατριάρχης μετὰ δακρύων ἀσπασθεὶς τὸν νεκρὸν καὶ γονυπετήσας καὶ προσευχηθεὶς παρὰ τὸ φέρετρον αὐτοῦ. Ἀκολουθῶς προσήλθον τὰ μέλη τῆς Ἱ. Συνόδου, ἀντιπρόσωποι τῶν ἀνακτόρων καὶ τῆς Πύλης. Ὁ Ἀρχιεραβίνος, οἱ πρεσβευταὶ Ρωσίας, Ἑλλάδος, Γαλλίας, Ἰταλίας, Αὐστρουγγαρίας, Σουηδίας καὶ Νορβηγίας, οἱ πρόξενοι Ἑλλάδος καὶ Περσίας, ὁ πρῶτος γραμματεὺς τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας, ἐν τῷ ναῷ δὲ καὶ ὁ λόρδος Δύφερν, ἄλλα διακεκριμένα μέλη ἐκ τῆς ὁμογενοῦς καὶ τῶν ξένων κοινοτήτων, καὶ πλήθος ἄλλο ἰδιωτῶν. Στέφανοι κατετέθησαν ἀπὸ τῆς σοροῦ 90 περί-που, ἐν οἷς ὁ ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος κ. Κουντουριώτου, καὶ ὑπὸ τοῦ γενικοῦ αὐτῆς προξένου κ. Ν. Μίχου κατατεθείς. Καὶ οἱ ἐπαίται τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατεσκευάσαν καὶ κατέθηκαν ἴδιον στέφανον. Περί τὰ 200 συλλυπητήρια τηλεγραφήματα ἐλήφθησαν κατὰ τὸ διάστημα τῆς κηδείας ἐκ διαφόρων πόλεων τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ τῆς Τουρκίας. Ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπέστειλε πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν αὐτῆς τὸ ἐπόμενον τηλεγράφημα:

«Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια ἐθλίβῃ τὰ μέγιστα μαθούσα θάνατον ἐξαιρέτου πατριώτου Ζαρίφη, εὐαρεστηθεῖτε δὲ ἐκφράσαι τὴν οἰκογενεὶα τοῦ μακαρίτου εὐλικρινὴ συλλυπητήρια καὶ ζωηρὰν θλίψιν ἐπὶ τῇ ἀλγεινῇ ταύτῃ στερήσει. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ».

Ἐπίσης συνελυπήθη τὴν χήραν Ζαρίφη ὁ Σουλτάνος, ἄπειροι δὲ ἄλλαι ἐνδείξεις θλίψεως καὶ σεβασμοῦ ἐξεδηλώθησαν τῇ βαρυπενθούσῃ οἰκογενεῖα. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας πάντα τὰ γραφεῖα τῆς Ὑ. Πύλης ἦσαν κλειστά, τὰ δὲ ἐν τῷ λιμένι ἐλληνικὰ πλοία εἶχον μεσιστίους τὰς σημαίας τῶν. Τὴν 2 μ.μ. ὥραν ἡ κηδεία ἐξεκίνησεν ἐκ τῆς ἐν Σταυροδρομίῳ οἰκίας τοῦ Ζαρίφη, προηγουμένου ἀποσπάσματος χωροφυλακῆς καὶ δημαρχικῶν υπαλλήλων. Εἶποντο τὰ ἐξαπτέρυγα 26

⁴⁷ Ὡς ἡ υποσημείωσις (10). Σελ. 241.

⁴⁸ Ἐφημερίδα «Θεσσαλία» τοῦ Βόλου, ἔτος Ε΄, ἀρ. φύλ. 506, 14.4.1884, σ.3.

ενοριών. Είτα οι μαθηταί και μαθήτριά διαφόρων σχολών, μετά των καθηγητών και στεφάνων. Ο Πατριάρχης και οι αρχιερείς δεν έλαβον μέρος εν τη θρησκευτική τελετή ένεκα της εκκρεμότητος του προνομιακού ζητήματος, παρασταθέντες ανεπισήμως, ηγείτο δ' αυτής ο πρωτοσύγγελος του Οικουμενικού θρόνου. Κατόπιν επήρχετο η νεκροφόρος άμαξα υπό τεσσάρων μελανειμονούντων ίππων συρομένη, και υπό αποσπάσματος χωροφυλάκων περιστοιχιζομένη. Τας ταινίας του φερέτρου εκράτουν ο πρεσβευτής της Ελλάδος και ο πρόξενος αυτής, ο κ. Αλέξανδρος Καραθεοδωρή, ο κ. Ζανής Στεφάνοβικ, ο διευθυντής της Οθωμανικής Τραπεζής, κ. Η Φόστερ και ο κ. Δ. Ταμβάκος. Κατόπιν εφέροντο επί προσκεφαλαίων, υπό των κκ. ...σίδου, Καλλιάδου και Ψυχάρη τα παράσημα του μακαρίτου, το των ανωτέρων ταξιαρχών της Ελλάδος, το του Μετζιδιέ α' τάξεως και το του Λέοντος και Ηλίου, περσικόν. Ήρχοντο μετ' αυτούς οι στενότεροι συγγενείς, οι συνοδικοί και οι ξένοι κληρικοί, οι πρεσβευταί των δυνάμεων εν επισήμω στολή, οι υπάλληλοι της Πύλης, πάντες οι εν Κωνσταντινουπόλει εξέχοντες εκ των εμπόρων και τραπεζιτών, και μετ' αυτούς τρίτον απόσπασμα χωροφυλακής εξ 160 ανδρών, και είτα περί τας 40.000 λαού. Κατά τοιαύτην τάξιν η πένθιμος συνοδεία αφίκετο, μετά 1½ ώραν και μετά πολλού κόπου ως εκ της απειραρίθμου συρροής, εις τον ναόν της Αγίας Τριάδος, ένθα εψάλη η νεκρώσιμος ακολουθία και εξεφώνησεν τον επικήδειον ο αρχιμανδρίτης κ. Γρ. Παλαμάς. Εκ του ναού η συνοδεία επορεύθη πεζή εις το εν Σισλή ελληνικόν νεκροταφείον, εκεί δε εξεφώνησαν λόγους επιταφίους, ο κ. Αν. Ψυχάρης εκ μέρους της Φιλανθρωπικής και Εκπαιδευτικής Αδελφότητος, ο κ. Γεωργαντόπουλος εκ μέρους του Θρακικού Συλλόγου και των Ζαριφείων Διδασκαλείων, ο διευθυντής της ιερατικής Σχολής κ. Οικονόμου, ο κ. Όσκαρ Ισκενδέρ γαλλιστί εκ μέρους της αρμενικής κοινότητος, ο κ. Ι Αριστοκλής εκ μέρους της Μεγάλης του Γένους Σχολής, και ο κ. Σαρτίνσκη, εν δημώδει γλώσση ποιήμα. Ο νεκρός ετάφη την επιούσαν, εξαχθείσης πρότερον της καρδιάς αυτού, κατά την επιθυμίαν της σεβαστής συζύγου του. Εις τους πτωχούς διενεμήθησαν την ημέραν της ταφής του αιιδίμου Έλληνας 100 λίραι και άλλα δε ποσά κατόπιν.

Ούτω του τάφου η παγερά σιγή εκάλυψεν δια παντός τον μέγαν εθνικόν ευεργέτην, ου αι περιφανείς πράξεις, ας ως πεποίθαμεν θέλει συνεχίσει η έντιμος και επίσης ως αυτός γενναία οικογένεια του Γεωργίου Ζαρίφη, πρόκεινται το λαμπρότερον μνημείον εις τον μεταστάντα φιλογενή άνδρα.

Για τον Γεώργιο Ζαρίφη είχαν γραφτεί δεκάδες επιγράμματα, τόσο όσο ζούσε όσο και όταν πέθανε. Παραθέτουμε ένα χαρακτηριστικό από αυτά:

*Με το θάνατο του Γ. Ζαρίφη
η ευποιία έμεινε χωρίς γιο
και η ελεημοσύνη χωρίς πατέρα.*

Επίσης γράφτηκαν και αρκετά ποιήματα. Δύο από τα πιο χαρακτηριστικά είναι του φιλέλληνα γάλλου προξένου στην Αδριανούπολη.

Ελεγείο για το θάνατο του Γεωργίου Ζαρίφη⁴⁹

Ποτέ μου εις το σπίτι σου δεν πάτησα ποδάρι,
ποτέ μου δεν μού έτυχε να σου ζητήσω χάρη,
ποτέ μου δεν ευτύχησα ν' ακούσω τη φωνή σου,
ούτε εις λεύκωμα να δω την σεβαστήν μορφή σου.

Προς σε λοιπόν ολοτελώς είμ' άγνωστος και ξένος,
ανήκω σ' άλλο θρήσκευμα, ανήκω σ' άλλο γένος,
αλλά εις την καρδιά μου ξένος εσύ δεν είσαι,
σου είχα μέσα τον βωμόν για να δοξολογείσαι.

Όσες φορές εμάθαινα τ' άπειρα ψυχικά σου,
ένα κερύ σου άναβα αμέσως 'ς τόνομά σου,
και πάλιν όταν άκουα βαριά πως ασθενούσες,
και την υγείαν σου να βρεις εδώ κι εκεί γυρνούσες,

εζήτουν από τον Θεόν, ως ιδικήν μου χάρη,
να μην αφήσει τον σκληρό τον Χάρο να σε πάρει.
«Τα κρίματά σου άβυσσος, Θεέ!» καλά το λένε,
ποιος τώρα θα παρηγορεί τόσους φτωχούς που κλαίνε;

Ποιος θα τους δίδει στρώματα, κάρβουνα τον χειμώνα;
και τα μικρά τα ορφανά, χωρίς προστάτη μόνα,
σαν θάχουν μόνο σκέπασμα την εντροπή στον ώμο,
πώς θα τολμήσουν του σχολειού να πάρουνε τον δρόμο;

Όταν δε θάχουνε ψωμί, γυμνά και λερωμένα,
ποια πόρτα θα κτυπήσουνε με χέρια παγωμένα;
και πόσες πόσες ορφανές και πόσες φτωχοπούλες,
τάρα θα καταντήσουνε χειρότερ' από δούλες!

Ζαρίφη, δεν απέθανε το μέγα όνομά σου,
μονάχα εις τον ουρανό επήρες την καρδιά σου,
γιατί δεν είχε πουθενά τόπο εδώ να μείνει.
Συ ζεις, πλην, φευ! απέθανεν η Ελεημοσύνη.

Εν Αδριανουπόλει τη 31 Μαρτίου 1884.

Gustave Laffon
Consul de France

⁴⁹ Εφημερίδα «Κόσμος» της Κωνσταντινούπολης, έτος Β', 7.4.1884, σελ. 286.
Ελληνόφωνη εφημερίδα «Εσπερος» της Λειψίας, αρ. 73, 13.5.1884, σελ. 6.

Εις μνημόσυνον της 28 Μαρτίου 1884⁵⁰.

Γ. Ζαρίφη, Συ ζεις, πλην, φευ, απέθανεν η Ελεημοσύνη.

Στέναξαν κι' έκλαψαν πολλοί, πως έχεις αποθάνει,
και σου έφερ' άλλος πράσινο, κι άλλος χρυσό στεφάνι
και κάμποσοι τεντώσανε πικρές χορδές στη λύρα
Και τραγουδώντας πλήγωσαν βαθειά τα σωθικά μας
πως μαύρισεν ο ουρανός, πως γίνηκ' η Πόλη χήρα,
πως ότι ορφανέψαμε κι εμείς και τα παιδιά μας.
Μόνον εγώ δεν έφερα στον τάφο σου λουλούδι,
μόνον εγώ δεν έψαλα για σε πικρό τραγούδι.

Σαράντα μέρες πέρασαν, κι' η ζάλη πούχα πάρει,
Κρατούς' αργό το πόδι μου, αργό και το δοξάρι...
Τι 'ταν εκείνο! Λείψανο που πήγαιναν στο μνήμα,
ή από νίκην ύστερα παράταξη μεγάλη;
Ο Χάρος στο λημέρι του έσερνε κρύο θύμα,
ή στεφανώναν ένδοξο παλληκαριού κεφάλι;
Βοή στ' αυτιά, στα μάτια μου θαμπάδα μένει ακόμα
τάχα νεκρό επήγαιναν να θάψουνε στο χώμα;

Τι σε μια μέρα γίνηκε, τι άκουσα, τι είδα!
πόση να πνίγεται χαρά, να σβήνεται ελπίδα!
πόσα γογγύσαν στόματα, πόσες ψυχές στενάζαν,
και πόσα κομματιάστηκαν δυστυχησμένα στήθια,
πόσα ρυάκια γίνηκαν τα δάκρυα που στάξαν!
όσα κι αν πω δεν θε να πω ποτέ σωστή αλήθεια.
Στην Πόλη όποιος δεν βρέθηκε εκείνην την ημέρα,
δεν ξεύρει πώς θρηνούν νεκρό, και πώς πονούν πατέρα.

Gustave Laffon
Consul de France

Επιλογικά

Ο Γ. Ζαρίφης υπήρξε ο πλουσιότερος άνθρωπος της οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Οι πρόγονοι του ήταν απλώς εύποροι έμποροι, ενώ ο ίδιος, με την εμπορική του ιδιοφυΐα και την εργατικότητα του, κατόρθωσε να δημιουργήσει ένα τεράστιο εμπορικό δίκτυο από τη Μεσοποταμία μέχρι την Κωνσταντινούπολη, την Οδησό και μέχρι τη Μασσαλία και το Λονδίνο και να αποκτήσει ανυπολόγιστη περιουσία. Ήταν ο επικεφαλής των τραπεζιτών του Γαλατά στην Κωνσταντινούπολη και δίκαια τού αποδόθηκε το προσωνύμιο του Rothschild της Ανατολής.

Ωστόσο, η θέση του δεν ήταν τόσο ακλόνητη όσο φαινόταν από πρώτη ματιά. Ζούσε στην πρωτεύουσα του «μεγάλου ασθενή» όπου οι ισορροπίες ήταν πολύ λεπτές. Ήταν μια χώρα εχθρική προς την εθνότητά του, με μια Ελλάδα που

⁵⁰ Εφημερίδα «Κόσμος» της Κωνσταντινούπολης, έτος Γ', 6.7.1884, σελ. 17.

προσπαθούσε μετά την επανάσταση να σταθεί στα πόδια της. Ζούσε σε χώρα με άλλο θρήσκευμα και με αυταρχική διοίκηση, όπου το παραμικρό στραβοπάτημα μπορούσε να στοιχίσει τη ζωή πολλών ομοεθνών του. Παρόλα αυτά, ο Ζαρίφης, με μια πανέξυπνη πολιτική, κατόρθωσε να αποχτήσει την εμπιστοσύνη της Πύλης, να συνδιαλέγεται με τους πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων και να συνεργάζεται με την ελληνική Κυβέρνηση αλλά και με τους έλληνες παροίκους της εποχής.

Θα νόμιζε κανείς ότι ο Ζαρίφης δεν θα είχε προβλήματα με τους κατοίκους της απελευθερωμένης Ελλάδας. Οι συνθήκες όμως συνετέλεσαν ώστε να έχει τραυματικές εμπειρίες εξίσου, τόσο από τον οθωμανικό όσο και από τον ελλαδικό χώρο. Κατά την παιδική του ηλικία είχε αντιμετωπίσει την εχθρότητα των Οθωμανών, διότι ο πατέρας του σχετιζόταν με τη Φιλική Εταιρία, ενώ κατά τη νεανική του ηλικία, αντιμετώπισε την εχθρότητα των ελεύθερων Ελλήνων που, σαν αυτόχθονες, τον αντιπαθούσαν, αφού ανήκε στους ετερόχθονες.

Ο Ζαρίφης όμως ήξερε ότι η εχθρική συμπεριφορά των αυτοχθόνων ήταν αποτέλεσμα των συγκυριών. Είχε εξαιρετική κλασική ελληνική μόρφωση, αγαπούσε τη θρησκεία, και προσπάθησε αλλά και πέτυχε να αρθεί πάνω από πολιτικές και κοινωνικές μικρότητες. Με το ευεργετικό και φιλανθρωπικό του έργο βοηθούσε όλη την κοινωνία της αυτοκρατορίας, χωρίς να κάνει διακρίσεις μεταξύ φυλών ή θρησκειών. Αλλά εκείνο που τον χαρακτήριζε πάνω απ' όλα ήταν η αγάπη του προς τον ελληνισμό και η εμμονή του στην ανάσταση της παλαιάς, αρχαίας αλλά και βυζαντινής δόξας. Δεν διαπνεόταν από τον μεγαλοϊδεατισμό όπως μας είναι γνωστός, αλλά αγωνιούσε για μιαν άλλη μορφή ελληνικής κυριαρχίας. Πίστευε ότι με την ανάπτυξη της εκπαίδευσης σε ολόκληρο τον ελληνισμό της αυτοκρατορίας, σε συνδυασμό με τον πλούτο των ελλήνων κεφαλαιούχων της Μικράς Ασίας που ήταν ασυγκρίτως μεγαλύτερος του οθωμανικού, θα μπορούσε το ελληνικό στοιχείο να υπερισχύσει της κυριαρχίας του μεγάλου ασθενή, και να δημιουργηθεί τελικά μια μεγάλη ελληνική αυτοκρατορία στον ελλαδικό, το βαλκανικό και τον μικρασιατικό χώρο, πολύ πιο εύρωστη από την οθωμανική, που θα έστεκε δίπλα στις πολλές και ισχυρές αυτοκρατορίες της εποχής.

Το σχέδιό του το κρατούσε κρυφό, διότι ήταν πολύ επικίνδυνο να το κοινοποιήσει. Είχε κάνει πάντως κάποιους υπαινιγμούς σε πρέσβεις των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά φαίνεται ότι προσέκρουσε στην εξωτερική πολιτική της Αγγλίας, η οποία ήθελε το «διαίρει και βασίλευε». Από την άλλη πλευρά, η ελλαδική κοινή γνώμη πρέσβευε ότι η Μεγάλη Ιδέα θα πραγματοποιούνταν με πολεμική σύγκρουση, ενώ την πολιτιστική και οικονομική επικράτηση του ελληνικού στοιχείου, όπως την πίστευε ο Ζαρίφης, δεν μπορούσαν να την αντιληφθούν. Τελικά, παρόλο που το όνειρό του φαινόταν απραγματοποίητο, ο Ζαρίφης ανάλωσε σ' αυτό όλες του τις προσπάθειες, μέχρι το τέλος της ζωής του.

Βιβλιογραφία

Χ. ΕΞΕΡΤΖΟΓΛΟΥ: «Προσαρμοστικότητα και πολιτική των ομογενειακών κεφαλαίων. Έλληνες τραπεζίτες στην Κωνσταντινούπολη: Το κατάστημα "Ζαρίφης-Ζαφειρόπουλος", 1871-1881». Αθήνα, 1989.

Χ. ΕΞΕΡΤΖΟΓΛΟΥ: «Γεώργιος Ζαρίφης». Άρθρο στην «Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού», 2008.

Γ. Λ. ΖΑΡΙΦΗΣ: «Οι αναμνήσεις μου. Ένας κόσμος που έφυγε. Κωνσταντινούπολη, 1800-1920». Αθήνα, 2002.

Β. ΚΑΡΔΑΣΗΣ: «Έλληνες ομογενείς στη Νότια Ρωσία, 1775-1861». Εκδόσεις: «Αλεξάνδρεια». Αθήνα, 1998.

Π. Ν. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ: «Εθνικοί ευεργέται». Έκδοση «Συλλόγου προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων». Εν Αθήναις, 1908.

Γ. Ε. ΜΑΛΑΜΙΔΗΣ: «Μελέτη επί του αγροτικού ζητήματος της Θεσσαλίας». Εν Βόλω, 1910.

Θ. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ: «Ζαρίφης Γεώργιος». Άρθρο στη «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια», τόμος ΙΑ'. Αθήνα 1929.

Α. ΝΙΑΡΗ, μεταπτυχιακή εργασία στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, με τίτλο: «Οργανωτική εξέλιξη ενός Νοσοκομείου: τα Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα της Κωνσταντινούπολης, 1862-1914».

Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ: «Οικογένεια Ζαρίφη». Άρθρο στην «Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού», 2008.

D.-M. STURDZA: «Dictionnaire historique et genealogique des grandes familles de Grece, d' Albanie, et de Constantinople». Paris. 1983.

Διαδικτυακές πηγές

- Άρθρο: «Προκόννησος» της Βικιπαιδείας.
- Ιστοσελίδα «Φαναριώτες κάτοικοι του Μ. Ρεύματος».
- Ιστοσελίδα: www.megarevma.net/Fanariyotes.htm
- Ιστοσελίδα: hellenicnews.gr. Άρθρο Ε. Πάρη: «Οι Φαναριώτες μέσα από τους αιώνες, στην Ανατολή και στη Δύση».
- Άρθρο από την ιστοσελίδα: www.megalixoli.gr.
- Ιστοσελίδα ΕΚΕΒΙ. Επιμέλεια: Φιλοθέη Κολίτσα.

Εφημερίδες

«Ανατολικός Αστήρ», Κωνσταντινούπολη, 1881.

«Αιών», Αθήνα, 1881, 1882.

«Αυγή», Κωνσταντινούπολη, 1882.

«Θεσσαλία», Βόλος, 1880, 1883, 1884.

«Εσπερος», Λειψία, 1884.

«Κόσμος», Κωνσταντινούπολης, 1884.